

Evaluatie verkiezingen

Onderzoek onder gemeenteambtenaren omtrent de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer

(22 november 2023)

15 februari 2024

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	5
1.1	Leeswijzer	5
1.2	Algemeen	5
2.	Informatievoorziening en ondersteuning	6
2.1	Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen	6
2.1.1	Stembureau-instructie	6
2.1.2	Inloopsprekuren.....	7
3.	Communicatie over de verkiezing	8
3.1	Communicatie.....	8
3.1.1	Manieren van communicatie over stemlocaties	8
3.1.2	Speciale doelgroepen	9
3.1.3	Andere talen	10
3.1.4	Waarnemers bij telling verkiezingsdag.....	11
3.1.6	Gebruik verkiezingsborden	12
3.1.7	Handreikingen processen-verbaal	14
4.	Stemlokalen.....	15
4.1	Aantal stemlokalen	15
4.1.1	Toegankelijkheid stemlokalen	18
4.1.2	Stemlokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen.....	18
4.1.3	Vergelijking organisatie stemlokalen vervroegde verkiezing	20
5.	Stembureauleden	22
5.1	Aantal stembureauleden.....	22
5.1.1	Eerste keer stembureaulid	22
5.1.2	Uitval en reservebestand stembureauleden	23
5.1.4	Vergelijking werving stembureauleden vervroegde verkiezing	24
5.2	Hoogte vergoeding.....	26
5.3	Gebruik digitale ondersteuning	28
6.	Ondersteuningsverklaringen.....	30
6.1	Klachten over ondersteuningsverklaringen.....	30
7.	Aanvraag vervangende stempassen, verzending stempassen, ROS en volmachten	31
7.1	Verzending stempassen	31
7.2	Register ongeldige stempassen (ROS)	31
7.3	Aanvragen schriftelijke volmachten	32
7.3.1	Ronselen van volmachten	32
8.	Tellen.....	33
8.1	Duur tellen.....	33
8.1.1	Schorsing telling	35
8.1.2	Hervatting telling stemmen.....	36

8.1.3	Vertraging zitting GSB door schorsing	37
8.2	Afronding tellen	37
8.3	Nieuwe instructie onverklaarde telverschillen.....	37
9	Vervoer en opslag van stembescheiden	39
9.1	Vervoer stembescheiden	39
9.1.1	Wijze van vervoer	39
9.1.2	Verzegeling vervoer	40
9.1.3	Gescheiden vervoer	41
9.1.4	Wie heeft stembus of transportbox vervoerd	42
9.1.5	Wie heeft envelop vervoerd	43
9.1.6	Bijzonderheden bij vervoer.....	43
9.2	Opslag stembescheiden	44
9.2.1	Locatie opslag stembus of transportbox	44
9.2.2	Locatie opslag envelop	45
9.2.3	Stembescheiden gescheiden opgeslagen	46
9.2.4	Bijzonderheden bij opslag	47
10	Zitting gemeentelijk stembureau	48
10.1	Centrale versus decentrale stemopneming	48
10.1.1	Redenen decentrale stemopneming	48
10.1.2	Redenen centrale stemopneming	49
10.1.3	Centrale of decentrale stemopneming volgende verkiezing	51
10.2	Gemeentelijk Stembureau	53
10.2.1	Handreiking GSB.....	53
10.2.2	Aantallen en aard leden GSB.....	54
10.2.3	Ondersteuners GSB	57
10.2.4	Training leden en tellers GSB	58
10.3	Duur zitting GSB	62
10.4	Verloop zitting GSB.....	62
10.4.1	Algemene indruk	62
10.4.2	Hertellingen decentrale stemopneming	63
10.5	Openbaarheid zitting GSB	65
10.5.1	Publicatie zitting GSB.....	65
10.5.2	Belangstelling voor zitting GSB.....	66
10.6	Extra zittingen GSB.....	66
10.6.1	Aantal extra zittingen GSB	66
10.6.2	Duur extra zittingen GSB	67
10.7	Hertellingen	67
10.7.1	Meldingen fouten door kiezers	67
10.7.2	Terugverwijzing niet door kiezers.....	68
10.7.3	Hertellingen GSB naar verwachting	69

10.7.4 GSB voorbereid op hertellingen	69
11 Algemene organisatie verkiezing	70
11.1 Software	70
11.1.1 Installatie OSV2020.....	70
11.1. Online distributie.....	70
11.2 Controleprotocol Kiesraad	72
11.2.1 Ervaring controleprotocol Kiesraad	72
11.2.2 Vragen over controleprotocol	73
11.2.3 Controle in opdracht van centraal stembureau	74
11.3 Overkoepelende ervaring organisatie vervroegde verkiezing	75

1. Inleiding

Op 22 november 2023 vond de verkiezing plaats van de leden van de Tweede Kamer. In opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ministerie van BZK) heeft onderzoeksbureau Verian (voorheen Kantar Public) deze verkiezing geëvalueerd door middel van het uitzetten van een online vragenlijst onder gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van deze verkiezing in hun gemeente. In de vragenlijst is gevraagd naar hoe de voorbereiding, uitvoering en afhandeling van de verkiezing zijn verlopen.

1.1 Leeswijzer

De resultaten van de enquête zijn zowel op totaalniveau gepresenteerd als (waar relevant) uitgesplitst naar gemeentegrootte. Relevante verschillen naar gemeentegrootte zijn in dit rapport benoemd. Door afrondingsverschillen tellen percentages niet altijd op tot 100%. Indien in een tabel '0%' staat, dan betekent dit dat er enkele respondenten zijn, maar dat dit afrondt tot minder dan 1%. Als er geen enkele respondent is, dan staat dit in de tabel weergegeven als '-'.
Bij open vragen zijn de veelvoorkomende antwoorden beschreven, waarbij (indien relevant) enkele citaten als bloemlezing in het rapport zijn opgenomen.

1.2 Algemeen

Gemeentefunctionarissen die belast waren met de organisatie van de verkiezing in hun gemeente zijn via email uitgenodigd de online vragenlijst in te vullen. Wanneer er meerdere contactpersonen per gemeente waren, zijn deze allen benaderd met het verzoek om de vragenlijst door dezelfde persoon te laten invullen. Het onderzoek is van tevoren aangekondigd door het ministerie van BZK. Verian heeft reminders verstuurd. Van de 345 gemeenten hebben 293 gemeenten de vragenlijst ingevuld. Dit is een respons van 85%.

1.1 | Respons naar gemeentekennmerken

Gemeentegrootte	Verdeling respons	Aantal respons	Uitgenodigde gemeenten	Responspercentage
Grote gemeenten (>100.000 inwoners)	8%	<i>n</i> = 24	<i>N</i> =32	75%
Middelgrote gemeenten (20.000 – 100.000 inwoners)	73%	<i>n</i> = 214	<i>N</i> =245	87%
Kleine gemeenten (<20.000 inwoners)	19%	<i>n</i> = 55	<i>N</i> =68	81%
Totaal	100%	<i>n</i> =293	<i>N</i> =345	85%

Basis: alle respondenten | n= 293

---

2. Informatievoorziening en ondersteuning

2.1 Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen

2.1.1 Stembureau-instructie

Het ministerie van BZK heeft een stembureau-instructie (e-learning) en handout 'Stembureau-instructie voor de dag van de stemming' ter beschikking gesteld op de toolkit verkiezingen. Ruim een kwart (26%) van de gemeenten heeft van beiden gebruik gemaakt, nog eens bijna de helft (48%) heeft alleen de handout gebruikt. Een op de vijf (19%) heeft geen gebruik gemaakt van de instructie noch de handout.

2.1 | Gebruik stembureau-instructie

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, zowel e-learning als handout	17%	28%	24%	26%
Ja, alleen handout	54%	46%	53%	48%
Ja, alleen e-learning	4%	5%	11%	6%
Nee	25%	21%	13%	19%
Wij gebruiken een eigen instructie	8%	11%	5%	10%
Andere reden	17%	12%	7%	12%

Basis: alle respondenten | n = 293

In totaal hebben 57 van de responderende gemeenten geen gebruik gemaakt van de stembureau-instructie of handout. De helft daarvan (28 gemeenten, omgerekend 49%) maakt gebruik van een eigen instructie. Gemeenten konden ook een toelichting geven. Vrijwel alle resterende gemeenten gaven aan een instructie te gebruiken van een andere leverancier (StembureauSucces/ KCM, SEP of TSA). Een aantal gemeenten gaven een andere toelichting.

"Ervaren projectleider verkiezingen die dit wel heeft gedaan."

"Heb meegelopen met voorganger en deze instructie was mij niet bekend."

"Ik zag pas heel laat dat dit een optie is."

"Wij wisten niet dat jullie dit aanbieden. We hadden dit graag geweten van tevoren."

2.1.2 Inlooppreekuren

Het ministerie van BZK heeft inlooppreekuren georganiseerd. De Kiesraad was ook vertegenwoordigd bij deze inlooppreekuren. Ongeveer twee derde (66%) van de gemeenten heeft hier gebruik van gemaakt. De trend lijkt dat grote gemeenten hier vaker gebruik van hebben gemaakt dan kleine gemeenten.

2.2 | Gebruik inlooppreekuren

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	88%	67%	51%	66%
Nee	13%	33%	49%	34%
Hoe beoordeelt u de inlooppreekuren van BZK? (basis: deelnemers n=192)				
Zeer goed	-	6%	7%	5%
Goed	52%	68%	68%	66%
Niet goed, maar ook niet slecht	43%	25%	25%	27%
Slecht	5%	1%	-	2%
Zeer slecht	-	-	-	-
Redenen om niet deel te nemen (basis: niet-deelnemers n=101)				
Geen vragen vanuit gemeente				73%
Geen tijd				26%
Niet bekend met inlooppreekuren				1%
Anders				10%

Basis: alle respondenten | n = 293

Over het algemeen beoordelen de deelnemende gemeenten de inlooppreekuren als goed tot zeer goed (71%). Een kleine groep van 3 gemeenten vond de inlooppreekuren slecht. Een gemeente gaf aan dat de inlooppreekuren op een tijdstip waren dat hen niet goed uitkwam. Alle drie de gemeenten gaven (ook) een andere toelichting.

“Al vanaf het eerste overleg was er geen sturing op de deelnemers. Er werd gesteld dat dit het moment was om van elkaar te leren (wat ik uiteraard ook wel snap) en mensen moesten maar gewoon beginnen met praten. Iets meer richting geven aan de onderwerpen of bespreken wat nu een logisch moment zou zijn.”

“Geen agenda, te ongestructureerd waardoor het wat ongemakkelijk wordt.”

“Gemeenten die de inlooppreekuren niet bij konden wonen, ontvingen niet of pas laat terugkoppeling van hetgeen besproken was.”

De responderende gemeenten die niet hebben deelgenomen aan de inlooppreekuren deden dit meestal omdat er geen vragen waren uit de gemeente om aan het ministerie of de Kiesraad voor te leggen (73%) of omdat ze geen tijd hadden (26%). Er was een gemeente die niet wist dat het ministerie deze inlooppreekuren organiseerde. Tien gemeenten hadden een andere reden om niet deel te nemen aan de inlooppreekuren. Zeven van deze gemeenten gaven in de toelichting aan dat de inlooppreekuren op een tijdstip waren dat hen niet uitkwam, een daarvan merkte expliciet op dat het tijdstip altijd op dezelfde dag was (maandag). De drie overige gemeenten gaven aan dat ze niet wisten van de spreekuren, of niet wisten waar de spreekuren waren.

3 Communicatie over de verkiezing

3.1 Communicatie

3.1.1 Manieren van communicatie over stemlocaties

Gemeenten konden op verschillende manieren communiceren over de stemlocaties. De meest gebruikte manieren zijn de website van de gemeente (99%), de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl' (93%) en een overzicht bij stempas en/of kandidatenlijst (86%).

3.1 | Manieren van communicatie over stemlocaties

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op de website van de gemeente staat een overzicht van de stemlocaties	100%	100%	98%	99%
Op de website 'www.waarismijnstemlokaal.nl'	100%	93%	93%	93%
Op een overzicht bij de stempas en/of de kandidatenlijst	100%	86%	76%	86%
Via lokale nieuwsbladen	67%	80%	82%	79%
Via social media	71%	73%	75%	73%
Door de dichtstbijzijnde stemlocatie op de stempas te vermelden	54%	70%	89%	72%
Door op de stempas te verwijzen naar de website van de gemeente	92%	70%	73%	72%
Via een 'verkiezingskrantje' dat per woonadres werd bezorgd	13%	10%	11%	10%
Anders	17%	7%	4%	7%

Basis: alle respondenten | n = 293

Ongeveer een op de tien responderende gemeenten (n=21) maakte gebruik van een andere methode. Het meest (n=8) wordt een website genoemd, waarbij de site 'verkiezinginbeeld.nl' relatief vaak werd genoemd (n=5). Daarnaast gaven vijf gemeenten aan een bijlage bij steminformatie te sturen (bij de stempas of de kandidatenlijst). Vijf gemeenten gaven ook op de locatie zelf aan dat daar een stemlocatie is (bijvoorbeeld met posters in de ramen). De overige manieren die door de gemeenten zijn gebruikt staan hieronder.

"Drents sprekend stembureau op radio en televisie."

"Op blipverts (...)."

"Radio programma."

3.1.2 Speciale doelgroepen

Twee op de drie responderende gemeenten (65%) richten zich in de communicatie over de verkiezing op specifieke groepen kiezers. Het zijn met name de grote gemeenten die gerichte communicatie hebben gebruikt. Gerichte communicatie is vooral ingezet voor jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (92%) en voor kiezers met een visuele beperking (50%). Grote gemeenten hebben opvallend vaak gerichte communicatie voor deze laatste doelgroep (17 van de in totaal 24 responderende grote gemeenten, oftewel 77%).

3.2 | Speciale doelgroepen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee	8%	37%	40%	35%
Ja	92%	63%	60%	65%

Welke specifieke doelgroepen?

(basis: gemeenten gerichte communicatie | n=189)

Jonge kiezers die voor het eerst mogen stemmen (18-19 jaar)	82%	93%	94%	92%
Kiezers met een visuele beperking	77%	51%	30%	50%
Laaggeletterden	36%	29%	21%	29%
Kiezers met een (licht)verstandelijke beperking	55%	22%	15%	24%
Kiezers met een lichamelijke beperking	50%	24%	9%	24%
Kiezers met een auditieve beperking	55%	17%	12%	21%
Jongeren (18-34 jaar)	5%	10%	6%	8%
Kiezers met een kwetsbare gezondheid, die mogelijk niet zouden stemmen die mogelijk niet zouden stemmen vanwege corona, griepvirus, of andere gezondheidsissues	9%	5%	9%	6%
Ouderen (65+)	5%	6%	3%	5%
Kiezers met een migratieachtergrond	-	5%	3%	4%
Anders, namelijk: ...	9%	4%	6%	5%

Basis: alle respondenten | n = 293

Tien deelnemende gemeenten hebben gerichte communicatie op andere doelgroepen ingezet. In het overzicht hieronder staan hun reacties.

“Bewoners van zorglocaties waar geen stemlocaties is ingericht.”

“Dak- en thuislozen.”

“Hele gemeentehuis aan huis kaart bezorgd met oproep om te komen stemmen.”

“In zijn algemeenheid aan kiezers met een beperking.”

“Jongeren van 16 en 17 jaar d.m.v. gastlessen op school.”

“Mensen in verzorgingstehuizen per brief gewezen op mogelijkheid tot volmacht verlenen.”

“Mobiel stembureau in verzorgcentra's.”

“Mobiel stembureau langs verzorgingstehuizen en Drents sprekend stembureau.”

“Verzorgingstehuizen.”

“Welke hulp is wel of niet toegestaan in de krant geplaatst!”

3.1.3 Andere talen

De meeste responderende gemeenten hebben alleen in het Nederlands of Fries gecommuniceerd. Acht gemeenten (7%) hebben in een andere taal gecommuniceerd. Meestal (vijf gemeenten) was dit in het Engels. Eén gemeente communiceerde in Papiaments, Een gemeente heeft in een nog andere taal gecommuniceerd, namelijk in het lokale dialect. Tot slot gaf een gemeente aan dat de website in meerdere talen bekeken kon worden.

3.3 | Andere talen dan Nederlands of Fries

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	17%	1%	2%	3%
Nee	83%	99%	98%	97%

Basis: alle respondenten | n = 293

De acht gemeenten die in andere talen dan Nederlands of Fries hebben gecommuniceerd deden dit allemaal in ieder geval via de website (acht gemeenten). Twee gemeenten hebben daarnaast in een andere taal gecommuniceerd in de begeleidende tekst bij de kandidatenlijst. Tot slot heeft een gemeente via posters in het stemlokaal in een andere taal gecommuniceerd.

3.1.4 Waarnemers bij telling verkiezingsdag

Drie kwart (74%) van de responderende gemeenten heeft actief gecommuniceerd dat kiezers als waarnemers bij de telling op de verkiezingsdag zelf¹ aanwezig konden zijn. In ongeveer de helft (49%) van de responderende gemeenten was er belangstelling van kiezers of de pers. Overigens was de belangstelling even groot, ongeacht of er actief gecommuniceerd is door de gemeente of niet.

3.4 | Waarnemers bij telling verkiezingsdag

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Actieve communicatie				
Ja	83%	71%	80%	74%
Nee	17%	29%	20%	26%
Belangstelling pers en/of kiezers				
Ja	88%	50%	29%	49%
Nee	13%	50%	71%	51%

Basis: alle respondenten | n = 293

Responderende gemeenten konden, indien zij dat wilden, een toelichting geven over waarnemingen bij de tellingen. Vrijwel alle toelichtingen vermelden dat de belangstelling zeer beperkt was, zowel voor de tellingen op de stembureaus als op het gemeentelijk stembureau (GSB). In totaal hebben 83 gemeenten een toelichting gegeven. Er waren 21 gemeenten waarbij belangstelling was van de pers. Hieronder vindt u toelichtingen over andere punten dan de beperkte belangstelling.

“1 publiek persoon wilde woensdagavond het telproces bijwonen. Persoon was erg kritisch en wantrouwend, maar heeft niets gemeld of geconstateerd. Verder veel aandacht van de pers. TV NH, Radio NH en NH dagblad.”

“Aantal (wantrouwende) inwoners langsgekomen. Bij 1 stembureau wilden 2 personen het hele proces filmen, foto's maken van ingevulde documenten en vroegen continu naar de manier van werken etc.”

“Bezoek klas (groep 8 basisschool) tijdens centrale telling.”

“Bij 1 stembureau is iemand komen kijken. Deze persoon heeft het telproces aanzienlijk verstoord door telkens overal doorheen te lopen en roepen en niet te luisteren naar de instructies van de voorzitter. Dit heeft ertoe geleid dat de telling extra lang geduurd heeft.”

“Persoon van controle-verkiezingen .nl was aanwezig en heeft zich redelijk agressief gedragen.”

“Waarnemer vanuit UK hebben zich op meerdere stembureaus gemeld en meegekeken.”

¹ Communicatie over de openbare zittingen van het Gemeentelijk Stembureau komt aan bod in paragraaf 10.5.

3.1.6 Gebruik verkiezingsborden

Gemeenten kunnen op verschillende manieren politieke partijen faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. Ongeveer zes op de tien (62%) responderende gemeenten faciliteerde dit door het gebruik van voorgedrukte verkiezingsborden, nog eens drie op de tien hadden aanplakborden waar politieke partijen zelf posters konden plakken. De trend lijkt te zijn dat grotere gemeenten vaker gebruik maken van voorgedrukte verkiezingsborden terwijl kleine gemeenten vaker aanplakborden hebben waarop partijen zelf posters kunnen plakken.

3.5 | Faciliteren gebruik van verkiezingsposters

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Met voorgedrukte verkiezingsborden	92%	68%	29%	62%
Met aanplakborden waarop politieke partijen zelf posters konden plakken	25%	27%	55%	32%
Politieke partijen konden op aangewezen plekken in de openbare ruimte reclameborden ophangen	21%	13%	5%	12%
Anders, namelijk	17%	11%	22%	14%
Geen van bovenstaande	-	2%	2%	2%

Basis: alle respondenten | n = 293

Minder dan een op de vijf (n=40, oftewel 14%) gemeenten gaf aan op andere manieren de politieke partijen te faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. De meest genoemde andere methoden zijn:

- (n=9) Plaatsing van sandwichborden of driehoeksborden
- (n=9) Algemene plekken, al dan niet met vergunning
- (n=4) Politieke partijen leveren de posters aan, maar de gemeente plakt zelf en/of organiseert centraal
- (n=3) Gebruik van trotters

In het overzicht op de volgende pagina vindt u de 15 gemeenten met een methode die niet in de bovenstaande categorieën valt.

“Aanplakborden waarop dit de gemeente zelf posters aangeplakt zijn.”

“Bordbusters.”

“Bordbusters”

“Borden gebruikt om te wijzen op de verkiezingen.”

“Digitale infomasten langs de in- en uitvalswegen van GEMEENTE + de mogelijkheid voor politieke partijen om driehoek reclameborden te plaatsen.”

“Digitale verkiezingsborden”

“Eigen beleid m.b.t. politieke campagnes”

“Met borden die verwezen naar website”

“Middels campagne noto”

“Politieke partijen waren niet actief in GEMEENTE.”

Verkiezingsdoek met algemene oproep. Geen posters van partijen.”

“Verkiezingszeilen op een aantal vaste plekken in de gemeente.”

“Via A0 borden die verspreid door de gemeente hangen.”

“Via een extern bureau Publica hebben we gezamenlijke borden laten beplakken.”

“Voorbedrukte borden met attentiewaarde m.b.t. de verkiezingen. Geen partijen.”

Vijf van de responderende gemeenten (oftewel 2%) gaven aan op geen van de wijzen de politieke partijen te faciliteren in het gebruik van verkiezingsposters. Zij konden dit toelichten.

“Als gemeente hebben we ervoor gekozen om alleen een algemeen bord te plaatsen.”

“Bij ons in de gemeente hebben geen verkiezingsborden gestaan.”

“Er is geen regelgeving (apv), en op basis van historie ook geen vraag naar.”

“In onze gemeente zijn geen plakmogelijkheden maar we bieden andere vormen van adverteren aan.”

“Mogelijkheid ophangen spandoeken, commerciële reclame.”

3.1.7 Handreikingen processen-verbaal

Vrijwel alle (97%) responderende gemeenten hebben gebruik gemaakt van de handreiking van de Kiesraad over de publicatie processen-verbaal. Gemiddeld vindt drie kwart (74%) van de gebruikers de handreiking goed tot zeer goed. Twaalf gemeenten beoordelen de handreiking als (zeer) slecht.

3.6 | Gebruik handreiking processen-verbaal

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	98%	95%	97%
Nee	-	2%	5%	3%
Hoe beoordeelt u handreiking over de publicatie processen-verbaal? (basis: gebruikers n=285)				
Zeer goed	-	12%	13%	12%
Goed	71%	72%	79%	73%
Niet goed, maar ook niet slecht	25%	14%	6%	13%
Slecht	4%	1%	-	1%
Zeer slecht	-	0%	2%	1%
Waarom (zeer) slecht beoordeeld? (basis: beoordeling (zeer) slecht n=6)				
De handreiking was niet duidelijk				n=4
Er is te weinig tijd om de publicatie processen-verbaal te doen zoals de handreiking voorschrijft				-
De handreiking is te laat verspreid onder de gemeenten				-
Anders, namelijk: ...				n=3
Basis: alle respondenten n = 293				

Gemeenten die de handreiking als (zeer) slecht beoordelen, konden een toelichting geven. Drie gemeenten gaven een andere toelichting, hieronder staan hun reacties.

“Het was met name niet duidelijk welke benaming de bijlage 2 van pv 31-2 moest krijgen.”

“De handreiking was wat ons betreft zeer onduidelijk over het plaatsen van informatie (corrigerend en nieuw PV) na het onderzoek/tellen. Daarnaast is wat ons betreft de voorgescreven bestandsnamen niet werkbaar met underscore ed.”

“Onduidelijkheden, bijvoorbeeld over scannen PV's met handtekening en opslaan met handtekening.”

4 Stemlokalen

4.1 Aantal stemlokalen

Gemiddeld waren er 26 stemlokalen in de deelnemende gemeenten. Uiteraard is er een aanzienlijke spreiding in het aantal stemlokalen, die samenhangt met het aantal inwoners.

4.1 | Aantal stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddeld	89	23	8	26
Minimum	49	6	1	1
Maximum	270	58	17	270

Basis: alle respondenten | n = 293

Voor ongeveer vier op de tien (44%) van de responderende gemeenten waren er evenveel stembureaus² als bij de afgelopen Tweede Kamerverkiezing 2021. Het gaat hier specifiek om stembureaus, niet stemlocaties. In de vragenlijst is toegelicht dat er meerdere stembureaus op één locatie gevestigd kunnen zijn.

4.2 | Vergelijking aantal stembureaus met Tweede Kamerverkiezing 2021

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Minder	13%	10%	15%	11%
Evenveel	13%	42%	64%	44%
Meer	75%	48%	22%	45%

Basis: alle respondenten | n = 293

Gemeenten konden toelichten waarom ze het aantal stembureaus hadden veranderd. Redenen om meer stembureaus in te zetten zijn als volgt:

- (n=94) Er werd een hogere opkomst verwacht
- (n=41) Het aantal inwoners in de gemeente is toegenomen
- (n=31) Stemlocaties die door covid niet beschikbaar waren, konden nu weer gebruikt worden
- (n=16) Binnen de gemeente zijn er meer locaties bijgekomen waarin een stembureau kan worden gevestigd
- (n=52) anders, namelijk
  - (n=33) 'Drukke', 'betere spreiding'
  - (n=4) 'Herindeling (nieuwe gemeente, nieuwe wijken, e.d.)'
  - (n=3) 'Telproces', 'grootte van stembiljetten'
  - (n=12) *nog anders*

---

² Stembureaus, niet stemlocaties. In de vragenlijst is toegelicht dat er meerdere stembureaus op één locatie gevestigd kunnen zijn.

In het overzicht hieronder staan de citaten van de twaalf gemeenten die een andere toelichting gaven dan hierboven genoemd.

“Aantal locaties nu weer op niveau van voor covid.”

“De vorige keer was er vervroegd stemmen en briefstemmen, waardoor er minder kiezers op woensdag waren.”

“Er zijn bureaus waar heel veel kiezers naar toe gaan omdat zij ondanks het verzoek om in een ander stembureau te komen toch naar hun ‘eigen’ voorkeur gaan. Dit betekent dat je als gemeente moet anticiperen op een hogere opkomst van kiezers.”

“Het mobiele stembureau heeft dit jaar in 1 extra locatie het stembureau ingericht. Ik heb bij deze vraag en de vorige vragen over de stemlokalen alle locaties die het mobiele stembureau heeft bezocht gezien als een apart stemlokaal. Dus 4 stemlokalen die zijn bezocht door 1 stembureau.”

“Locatie bij het busstation uitprobeerd.”

“Met covid werd de tweede locatie geplaatst. Ik besloot dit te handhaven. De bevolking is al gewend aan de twee locaties en ik wilde voorbereid zijn voor het geval de opkomst hoog zou zijn.”

“N.a.v. de lange wachtrijen in maart 2023.”

“Niet te vergelijken door Corona.”

“Nu meer mogelijkheden, omdat de coronaregels waren vervallen.”

“Vanwege de doorstroom van kiezers.”

“Verzoek was om ook verzorgingshuizen weer te gebruiken.”

“We hebben gebruik gemaakt van een bijzonder stembureau.”

Redenen om minder stembureaus in te zetten zijn als volgt:

- (n=11) In de afgelopen jaren bleek een andere spreiding met minder stembureaus goed te werken
- (n=2) In sommige stemlokalen is het aantal stembureaus verminderd
- (n=6) Er waren minder geschikte locaties beschikbaar
- (n=21) anders, namelijk
  - (n=15) ‘Corona (meer locaties nodig, tenten, 3 stemdagen, briefstemmen)’
  - (n=6) *nog anders*

In het overzicht hieronder staan de citaten van de zes gemeenten die een andere toelichting gaven dan hierboven genoemd.

“Samenvoeging van een aantal stembureaus.”

“Omdat er minder geschikte locaties waren op een ‘goede’ locatie een dubbel stembureau ingericht. Per saldo aantal stembureaus gelijk aan TK 2021.”

“Het was er maar 1 minder.”

“Ergonomische omstandigheden en een stembureau waar te weinig kiezers zijn geweest.”

“2 locaties waren erg slecht bezocht en zijn komen te vervallen. Daar is er eentje voor in de plek gekomen.”

“1 bijzonder stembureau minder door verbouwing ouderen tehuis.”

Gemeenten wijzen stemlokalen aan op basis van verschillende factoren. De belangrijkste factoren zijn de bevolkingsdichtheid (80%), de verwachte opkomst (71%) en gemiddelde reisafstand (61%). De algemene lijn lijkt te zijn dat de gemiddelde reisafstand en de verwachte opkomst vaker een factor zijn voor grote gemeenten dan voor kleine gemeenten. Mogelijk heeft dit te maken met het aantal stemlokalen; in grote gemeenten zijn er meer stemlokalen en is het dus ook makkelijker om enkele stemlokalen meer of minder aan te wijzen.

4.3 | Factoren voor aanwijzing van stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bevolkingsdichtheid	88%	81%	75%	80%
Gemiddelde reisafstand	79%	62%	51%	61%
Verwachte opkomst	92%	74%	51%	71%
Anders, namelijk	33%	17%	22%	19%

Basis: alle respondenten | n = 293

Een op de vijf (n=56, oftewel 19%) geeft aan dat er nog andere factoren van belang zijn. Deze vallen grotendeels uiteen in de volgende categorieën:

- (n=20) Toegankelijkheid/ geschiktheid van locatie
- (n=17) Spreiding (over verschillende dorpskernen, drukte in bepaalde lokalen)
- (n=14) Beschikbaarheid

Naast bovenstaande categorieën zijn er diverse andere antwoorden gegeven. In het overzicht hieronder staan deze weergegeven.

“Andere stemlokalen in de buurt.”

“natuurlijke' barrières.”

“Soort gebouw; kerk, moskee, school, verzorgingshuis”

“Uit ervaring van eerdere verkiezingen.”

“Zoals het altijd is geweest.”

4.1.1 Toegankelijkheid stemlokalen

De Kieswet bepaalt in artikel J 4 dat burgemeester en wethouders ervoor moeten zorgen dat alle stemlokalen zo zijn gelegen en ingericht dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Wanneer stemlokalen hier niet aan voldoen, moeten burgemeester en wethouders de gemeenteraad informeren over de redenen hiervoor.

Gemiddeld heeft 25% van de responderende gemeenten een melding gemaakt. De trend lijkt te zijn dat grote gemeenten vaker een melding maakten dan kleine gemeenten. De gemeenten die een melding hebben gemaakt, deden dit gemiddeld over 3,1 niet-toegankelijke stemlokalen. Opvallend is de spreiding; in kleine en middelgrote gemeenten ging het vrijwel altijd om één of enkele stemlokalen, maar er zijn een paar uitschieters bij. Eén middelgrote gemeente melde 10 niet-toegankelijke stemlokalen en een andere melde 12 niet-toegankelijke stemlokalen. Eén grote gemeente melde 33 niet-toegankelijke stemlokalen. Deze uitschieters beïnvloeden sterk het gemiddelde.

4.4 | Melding niet-toegankelijke stemlokalen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	58%	25%	9%	25%
Gemiddeld	5,6	2,5	1,0	3,1
Nee	42%	75%	91%	75%

Basis: alle respondenten | n = 293

4.1.2 Stemlokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen

Gemeenten kunnen stemlokalen inrichten met voorzieningen voor specifieke doelgroepen. Gemiddeld heeft ruim de helft (52%) van de responderende gemeenten stemlokalen hiervoor ingericht. De algemene lijn lijkt te zijn dat grote gemeenten vaker dan kleine gemeenten minstens één stemlokaal hebben ingericht met dergelijke voorzieningen.

4.5 | Stemlokalen met voorzieningen voor specifieke doelgroepen

---

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	52%	35%	52%
Nee	4%	48%	65%	48%

Stemmal voor blinde of slechthziende kiezers

Aantal gemeentes	n=107
Gemiddeld aantal stemlokalen	1,4

Aantal stemlokalen met voorzieningen

Ondersteuning gebarentaal	
Aantal gemeentes	n=36
Gemiddeld aantal stemlokalen	13,9

Prikkelarm stemlokaal

Aantal gemeentes	n=18
Gemiddeld aantal stemlokalen	11,9

Proefstemlokaal voorafgaand aan verkiezing

Aantal gemeentes	n=11
Gemiddeld aantal stemlokalen	1,0

Anders

Aantal gemeentes	n=55
Gemiddeld aantal stemlokalen	6,2

Basis: alle respondenten | n = 293

Van de voorzieningen voor specifieke doelgroepen is de stemmal voor blinde of slechtziende kiezers het meest aangeboden; 107 van de responderende gemeenten (37%) hebben gemiddeld 1,4 stemlokalen hiermee ingericht.

Opvallend is de tweedeling in gemeenten die ondersteuning in gebarentaal bieden. Gemeenten bieden of in één enkel stemlokaal deze ondersteuning, of in veel (20 of meer) stemlokalen. Er zijn nauwelijks gemeenten die in een paar stemlokalen deze ondersteuning bieden. Eén gemeente gaf aan 195 prikkelarme stemlokalen te hebben ingericht. Dit beïnvloedt sterk het gemiddelde. Wanneer we deze gemeente uitsluiten van de berekening hebben gemeenten gemiddeld 1,1 prikkelarme stemlokalen ingericht.

Ruim 50 van de responderende gemeenten (19%) hebben stemlokalen ingericht met andere voorzieningen voor specifieke doelgroepen. Het ging hierbij meestal om ondersteuning voor blinden in slechtzienden in de vorm van kandidatenlijsten in braille, grote letters, leesloop of gesproken vorm (op de website) (41 van de 55 gemeenten). In onderstaand overzicht staan de andere vormen van inrichting die niet in bovenstaande categorieën vallen.

“Aparte voorlichting mensen met verstandelijke beperking.”

“De stemmal en stembox hebben een rondreis gemaakt langs drie stemlocaties met vijf stembureaus.”

“Doventelefoon.”

“Extra groot stemhokje.”

“Gehoordersteuning.”

“Inzet van vervoer naar ieder gewenst stembureau.”

“Prokkelduo”

“Prokkelduo en soundbox.”

“Prokkelproof.”

“Prokkelstembureaulid.”

“SoundBox die kieslijst voorleest (is gebruikt door een dyslect) en een stembureau met prokkelduo's bij een locatie waar veel mensen met een beperking wonen.”

“Speciale stemhokverlichting voor slechtzienden.”

“Stemtaxi én gastheer/gastvrouw.”

“Taxi naar GEMEENTE die een stemmal heeft.”

4.1.3 Vergelijking organisatie stemlokalen vervroegde verkiezing

De (vervroegde) verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer volgden relatief snel op de gecombineerde verkiezingen voor de leden van de Provinciale Staten en de Waterschappen. Voor de meerderheid van de deelnemende gemeenten had dit weinig impact op de hoeveelheid werk voor de organisatie van de stemlokalen. Het vinden van voldoende stemlokalen (65%), voldoende spreiding in stemlokalen (72%) en het toegankelijk maken van stemlokalen (78%) was voor de meeste gemeenten evenveel werk bij de huidige verkiezing als voor de vorige verkiezingen. Aan de andere kant is er wel een significante groep waarvoor de organisatie meer werk was. Er zijn nauwelijks deelnemende gemeenten die aangeven dat de organisatie minder werk was.

4.6 | Werk voor organisatie van stemlokalen t.o.v. de vorige verkiezingen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Voldoende stemlokalen vinden				
Duidelijk minder werk	-	1%	2%	1%
Een beetje minder werk	4%	2%	2%	2%
Ongeveer evenveel werk	54%	62%	82%	65%
Een beetje meer werk	17%	22%	11%	19%
Duidelijk meer werk	25%	13%	4%	12%
Voldoende spreiding van stemlokalen				
Duidelijk minder werk	-	2%	4%	2%
Een beetje minder werk	-	1%	2%	1%
Ongeveer evenveel werk	46%	71%	87%	72%
Een beetje meer werk	42%	15%	7%	16%
Duidelijk meer werk	13%	11%	-	9%
Toegankelijkheid van stemlokalen organiseren				
Duidelijk minder werk	-	1%	4%	2%
Een beetje minder werk	-	2%	2%	2%
Ongeveer evenveel werk	67%	79%	84%	78%
Een beetje meer werk	13%	12%	7%	11%
Duidelijk meer werk	21%	6%	4%	7%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 119 gemeenten die aangaven dat het organiseren van stemlokalen meer werk kostte. Zij konden een toelichting geven. Deze toelichting viel meestal in een van de volgende categorieën:

- (n=53) De gemeente had deze verkiezing meer stemlokalen
- (n=17) Er was extra aandacht voor toegankelijkheid van stemlokalen
- (n=18) Door beperkte voorbereidingstijd en/of zomervakantie was het lastiger om af te stemmen
- (n=14) De gebruikelijke locaties waren niet beschikbaar in deze periode
- (n=13) Er waren problemen met de gebruikelijke locaties, die geen verband hielden met de datum van de verkiezing (bijv. verbouwing, locatie bleek niet geschikt na evaluatie van vorige verkiezing)
- (n=9) Anders

In het overzicht op de volgende pagina staan toelichtingen die niet in een van bovenstaande categorieën vallen.

“Sporthallen bleken allemaal al te zijn geblokt voor grootschalige (school)evenementen zoals sportdagen. Dit speelt in de herfst/winter meer dan in maart of juni. De uitvraag was met 3,5 maand vooraf nu ook te kort dag.”

“De stemlokalen moeten aan meer eisen voldoen. Daarnaast is de druk bij sporthallen, scholen door meerdere keren per jaar stemmen hoger geworden. Zijn locaties niet altijd blij mee”

“De stemlokalen waar we in voorgaande jaren terecht konden waren niet allemaal beschikbaar omdat deze verkiezingen vooraf niet gepland waren. Daarnaast wilden wij weer terug naar locaties die we voor corona gebruikten omdat deze locaties de opkomst mogelijk konden verhogen en ook mindervalide mensen.”

“Het is lastig om geschikte locaties te vinden. Er zijn steeds minder openbare gebouwen. Vorige verkiezingen hebben we daarom de zoektocht opgegeven en 2 stemlokalen minder geopend. Nu er hoge opkomst verwacht werd en gezien het soort verkiezing hebben we toch 2 nieuwe locaties gezocht.”

“Goede locaties te vinden.”

“Meerdere bezoeken en inzet buitendienst.”

“Omdat we voor het eerst een stemmal hebben ingezet (pilot). Hier hebben 3 mensen gebruik van gemaakt, waaronder 1 persoon die ook in een ander stemhokje had gekund.”

“Sleutels en alarmsysteem, communicaties met beheerders, ruimte voor het tellen bespreken. Wachten op beschikbaarheid van gevraagde ruimte voor het stemlokaal, enz.”

“We hebben een aantal locaties moeten vervangen doordat deze niet beschikbaar waren. Nieuwe locaties vinden is steeds lastiger. Panden worden multifunctioneel gebruikt en zeker in nieuwbouwwijken is alles gecentraliseerd en vaak hoogbouw. Hierdoor is het moeilijk om te spreiden en toegankelijk te zijn.”

“Veel uitzoek werk, aanpassen van locaties.”

“We hadden dit jaar voor het eerst een stemmal en soundbox. Verder hadden we meer prokkel-duo's.”

5 Stembureauleden

5.1 Aantal stembureauleden

Gemiddeld zijn in de responderende gemeenten 34 voorzitters, 154 stembureauleden en 78 tellers ingezet bij de verkiezing. Uiteraard hangt het aantal medewerkers sterk samen met het aantal stembureaus en dus met de grootte van de gemeente. Grote gemeenten hebben meer mensen ingezet dan kleine gemeenten.

In de meeste gemeenten zijn tellers ingezet ter ondersteuning van de stembureauleden; 24 van de responderende gemeenten hadden geen extra tellers. Dit kwam voor in zowel grote als kleine gemeenten. Ook waren er 41 gemeenten waar minder tellers ingezet waren dan er stemlocaties waren. Dit kwam voor in zowel gemeenten met centrale stemopneming als decentrale stemopneming.

5.1 | Aantal stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal voorzitters (ex. plaatsvervangend)				
Gemiddelde	123	30	10	34
Minimum	1	1	1	1
Maximum	566	120	28	566
Aantal stembureauleden				
Gemiddelde	590	133	44	154
Minimum	6	3	3	3
Maximum	2027	430	102	2027
<i>Gemiddeld per stemlokaal</i>	6,5	5,8	5,6	5,8
Aantal tellers				
Gemiddelde	209	76	28	78
Minimum	0	0	0	0
Maximum	649	414	127	649
<i>Gemiddeld per stemlokaal (excl. 0)</i>	2,6	3,6	4,3	1,3

Basis: alle respondenten | n = 293

5.1.1 Eerste keer stembureaulid

De meeste stembureauleden hadden ervaring als stembureaulid; gemiddeld was het voor 19% van de stembureauleden in een gemeente de eerste keer dat zij werkzaam waren als stembureaulid. De percentages verschillen aanzienlijk: er was zelfs één gemeente waarbij vrijwel alle stembureauleden (95%) nieuw waren, terwijl er vijf gemeenten waren waarbij geen enkel stembureaulid (0%) nieuw was.

5.2 | Percentage eerste keer stembureaulid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemiddelde	23%	19%	14%	19%
Minimum	9%	0%	0%	0%
Maximum	50%	55%	95%	95%

Basis: alle respondenten | n = 293

5.1.2 Uitval en reservebestand stembureauleden

In de grote meerderheid van de responderende gemeenten (90%) is minstens één stembureaulid kort voor of tijdens hun werkzaamheden op 22 november uitgevallen. Uiteraard is de kans op uitval groter wanneer er meer stembureauleden zijn, dus komt het vaker voor in grote gemeenten dan in kleine gemeenten.

5.3 | Uitval stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Stembureauleden uitgevallen?				
Ja	100%	93%	75%	90%
Nee	-	7%	25%	10%
Aantal leden uitgevallen (<i>basis: stembureauleden zijn uitgevallen n=263</i>)				
Gemiddelde	69	11	5	15
Minimum	10	1	1	1
Maximum	480	75	15	480

Basis: alle respondenten | n = 293

Wanneer er stembureauleden uitgevallen zijn, ging het gemiddeld om 15 leden. Hierin zijn enkele extreme waardes; in drie gemeenten ging het om 100 of meer uitvallers. Dit beïnvloedt het gemiddelde sterk. In ruim de helft (54%) van de gemeentes met een uitvaller ging het om minder dan tien uitvallers.

Vrijwel alle responderende gemeenten (96%) hadden een reservebestand aan stembureauleden dat voldoende groot was. Gemiddeld bestond dit bestand uit 4 voorzitters, 29 stembureauleden en 13 tellers, maar opnieuw is er sprake van een grote spreiding. Ruim een op de vijf (23%) van de responderende gemeenten had geen reserve-voorzitters, nog eens een op de vijf (20%) had geen reserve-tellers. Slechts 2% van de responderende gemeenten had geen reserve-stembureauleden.

5.4 | Omvang reservebestand stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Omvang reservebestand				
Voorzitters (ex plaatsvervangend)				
Gemiddelde	16	4	2	5
Minimum	0	0	0	0
Maximum	110	62	19	110
Stembureauleden				
Gemiddelde	143	29	11	35
Minimum	0	0	0	0
Maximum	463	244	60	463
Tellers				
Gemiddelde	28	15	5	14
Minimum	0	0	0	0
Maximum	170	150	50	170

Basis: alle respondenten | n = 293

5.5 | Omvang reservebestand voldoende?

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Reservebestand voldoende?				
Ja	92%	95%	98%	96%
Nee	8%	5%	2%	4%
Hoe uitval opgevangen (basis: reservebestand niet voldoende n=13)				
Eigen ambtenaren ingezet als stembureaulid				n=10
Oud stembureauleden die zich niet hadden aangemeld gebeld om alsnog stembureaulid te zijn				n=4
Door het aantal stembureauleden per stembureau te verlagen				n=4
Extra inzet via social media				n=1
Door stembureauleden in langere shifts in te zetten				-
Door stembureaus te sluiten				-
Door een beroep te doen op het reservebestand van een buurgemeente				-
Anders				n=2

Basis: alle respondenten | n = 293

De 13 responderende gemeenten waar het reservebestand onvoldoende was, hebben dit op verschillende manieren opgevangen. De meest genoemde oplossing was de inzet van eigen ambtenaren (10 gemeenten). Twee gemeenten hadden een andere oplossing. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“Een voorzitter viel uit tijdens het tellen, die hebben we niet kunnen vervangen. Plaatsvervanger nam waar, zodra andere voorzitters klaar waren met tellen hebben we die naar dat stembureau gestuurd.”

“Door de teller van het stembureau in te zetten (die de volledige e-learning heeft gedaan) en dan een nieuwe teller te pakken uit het reserve-bestand.”

5.1.4 Vergelijking werving stembureauleden vervroegde verkiezing

De (vervroegde) verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer volgden relatief snel op de gecombineerde verkiezingen voor de leden van de Provinciale Staten en de Waterschappen. Voor ruim de helft (55%) van de deelnemende gemeenten had dit weinig impact op de hoeveelheid werk voor de werving van de stembureauleden. Voor ongeveer een op de vijf gemeenten (19%) was het zelfs minder werk. Aan de andere kant gaf ruim een kwart (27%) aan dat het meer werk was.

5.6 | Werk voor werving van stembureauleden t.o.v. de vorige verkiezingen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Duidelijk minder werk	4%	7%	4%	6%
Een beetje minder werk	17%	12%	15%	13%
Ongeveer evenveel werk	50%	52%	65%	55%
Een beetje meer werk	8%	18%	9%	16%
Duidelijk meer werk	21%	11%	7%	11%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 79 gemeenten die aangaven dat het werven van stembureauleden meer werk kostte. Zij konden een toelichting geven. Deze toelichting viel meestal in een van de volgende categorieën:

- (n=28) Het animo was lager (o.a. extra wervingsacties nodig, inzet/inplannen van ambtenaren, gebruik nieuwe wervingskanalen)
- (n=21) Inzet van meer stembureauleden (o.a. meer stemlokalen, inzet van shifts, meer leden per stemlokaal)
- (n=19) Negatieve ervaringen na vorige verkiezingen (o.a. hoge werkdruk, lange dagen, toenemende verantwoordelijkheden en controles)
- (n=8) Korte voorbereidingsperiode of invloed van zomervakantie

In het onderstaande overzicht staan enkele kenmerkende toelichtingen en toelichtingen die niet in een van bovenstaande categorieën vallen.

“De ervaring van de PS en Waterschapverkiezing was reden om niet weer een lange dag te werken. Weinig tijd om mensen te werven.”

“De stembureauleden waren verhinderd die dag.”

“De tijd tussen 15 maart en de TK van 22 november was zeer kort en door de negatieve ervaring van 15 maart zijn een aantal stembureauleden niet meer bereid om zitting te nemen.”

“Deze verkiezing hebben we voor de eerste keer alleen maar ambtenaren ingezet als stembureauleden. Bezettingstechnische afstemming heeft meer tijd gekost.”

“Gebruik van een nieuwe applicatie.”

“Mensen zijn verkiezings-moe.”

“Na de vorige verkiezing in maart 23 hebben veel ervaren leden zich niet meer opgegeven. Veel gehoorde klacht is dat het werk op het stembureau te zwaar is geworden als gevolg van alle nieuwe procedures en dat de dag te lang duurt vanwege het tellen.”

“Na de vorige verkiezingen hebben we een aantal wijzigingen doorgevoerd waaronder het gaan werken in ploegen. Dit resulteerde erin dat we aanmerkelijk meer stembureauleden nodig hadden. Daarnaast leverden de wijzigingen in eerste instantie wisselende reacties op in ons bestaande bestand van stembureauleden.”

“Sommige stembureauleden was de schrik om het hart geslagen na de vorige verkiezingen.”

“Veel afmeldingen op het laatste moment. Inwoners melden zich makkelijk af en voelen niet de verplichting om hun taak te vervullen. Ze zijn zich er blijkbaar niet van bewust dat dit een serieuze functie is en zien het niet als een probleem voor de gemeente als ze zich kort van tevoren alsnog afmelden.”

“Vooraf bestond de angst dat er weinig animo zou zijn, gezien de ervaring van PS/WS23. We hebben daarom extra communicatie ingezet. Extra op de socials, flyers etc. Achteraf bleek het geen probleem en hadden we zelfs een meer reserves dan bij PSWS. Daarnaast hebben we ditmaal gekozen voor Centrale Stemopneming.”

“We hebben veel nieuwe aanmeldingen ontvangen. Voor deze nieuwe leden hebben we naast een e-learning ook fysieke (vrijwillige) bijeenkomsten georganiseerd om vragen te kunnen beantwoorden en de taken te verduidelijken. We hebben meer maatwerk per locatie.”

5.2 Hoogte vergoeding

Vrijwel alle gemeenten geven de stembureauleden een vergoeding. De gemiddelde vergoeding voor een voorzitter was 196 euro per deelname, voor een plaatsvervangend voorzitter 150 euro per deelname, voor een stembureaulid 164 euro per deelname en voor een teller 48 euro per deelname. Wanneer we de gemeenten uitsluiten die 0 euro vergoeding geven voor een functie, dan zien we dat plaatsvervangende voorzitters gemiddeld een hogere vergoeding ontvangen dan stembureauleden, namelijk 183 euro versus 165 euro. Dit ligt in lijn met hun grotere verantwoordelijkheden.

5.7 | Hoogte vergoeding

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Voorzitters				
Gemiddelde	230	198	172	196
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	230	210	189	208
Minimum	125	0	0	0
Maximum	320	450	450	450
Plaatsvervangend voorzitters				
Gemiddelde	175	151	134	150
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	200	185	168	183
Minimum	0	0	0	0
Maximum	245	360	420	420
Stembureauleden				
Gemiddelde	180	167	146	164
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	180	167	152	165
Minimum	115	0	0	0
Maximum	270	360	360	360
Tellers				
Gemiddelde	50	49	45	48
<i>Gemiddelde excl. 0</i>	63	52	52	53
Minimum	0	0	0	0
Maximum	140	150	100	150
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal gemeenten zonder vergoeding				
Voorzitters				n=17
Plaatsvervangend voorzitters				n=53
Stembureauleden				n=3
Tellers				n=24
	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Werken leden in shifts?				
Ja	58%	73%	78%	73%
Nee	42%	27%	22%	27%

Basis: alle respondenten | n = 293

De hoogte van de vergoeding kent een grote spreiding, van helemaal niets of enkele tientjes, tot 450 euro voor een voorzitter in sommige gemeenten. Van de responderende gemeenten geven 17 gemeenten geen vergoeding aan de voorzitters. In drie kwart (73%) van de responderende gemeenten werkten de stembureauleden in shifts. Gemeenten waarbij de stembureauleden in shifts werkten gaven gemiddeld een lagere vergoeding aan de voorzitters (179 euro vs 240 euro per deelname), plaatsvervangende voorzitters (184 euro vs 213 euro per deelname, exclusief gemeenten die 0 euro vergoeding geven) en aan stembureauleden (151 euro vs 198 euro per deelname). Het verschil in vergoeding tussen wel of niet werken in shifts is voor tellers niet noemenswaardig.

5.8 | Overige vergoedingen aan stembureauleden

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee	25%	10%	7%	11%
Ja (totaal)	75%	90%	93%	89%
Ja, catering verzorgd	17%	61%	78%	60%
Ja, maaltijdvergoeding	29%	28%	13%	25%
Ja, andere immateriële vergoedingen	46%	21%	7%	20%

Basis: alle respondenten | n = 293

Negen op de tien (89%) deelnemende gemeenten gaven nog andere of immateriële vergoedingen aan de stembureauleden. In de meeste gemeenten (60%) was de catering verzorgd. Nog eens een kwart (25%) van de gemeenten boden een maaltijdvergoeding.

Er waren 60 gemeenten die aangaven een andere (immateriële) vergoeding te geven. Zij konden dit toelichten. Deze toelichting viel meestal in een van onderstaande categorieën:

- (n=26) Gemeente bood snacks (koffie, thee, koeken, fruit, etc.)
- (n=12) Een vergoeding voor deelname aan trainingen
- (n=9) De 'andere' vergoeding is inbegrepen bij de totale vergoeding eerder genoemd
- (n=5) Een presentje

In het overzicht hieronder staan de citaten die niet in een van bovenstaande categorieën vallen. Toelichtingen die deels in bovenstaande categorieën vallen zijn ingekort (aangegeven met '(...)').

"Alle stembureauleden kregen na 21:00 uur per uur vergoed."

"(...) (do-dag) teller ontving vergoeding 10 euro per uur, tot een max van 100."

"Bring a friend actie 10 euro (...)"

"Incentive 25 euro voor deelnemende ambtenaren (=geen vergoeding)."

"(...) Voor mobiele stembureauleden een reiskostenvergoeding."

"Onkosten vergoeding van €30."

"Overdag werd de catering verzorgd. In de avond een vergoeding van 20 euro pp."

"Reiskosten."

"Reiskostenvergoeding."

"Vergoeding voor eigen personeel, overige stembureauleden krijgen voldoende gelegenheid om thuis te pauzeren (dubbel bezetting stembureaus)."

"Wij betalen iedereen € 12,50 per uur. De voorzitter ontvangt 4 uur extra vanwege regeltaken vooraf."

"Voorzitters zijn ambtenaren en konden de uren schrijven die ze gezeten hebben."

5.3 Gebruik digitale ondersteuning

Stembureaus kunnen gebruik maken van digitale ondersteuning bij hun werkzaamheden. Bijna zes op de tien (58%) deelnemende gemeenten maakten daar gebruik van.

5.9 | Gebruik digitale ondersteuning

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Digitale ondersteuning gebruikt?				
Ja	75%	62%	35%	58%
Nee	25%	38%	65%	42%
Welke digitale ondersteuning gebruikt? (basis: gebruik gemaakt van digitale ondersteuning n=169)				
Stembureau-app	56%	48%	58%	50%
MijnStembureau	22%	33%	26%	31%
Stemhulp	17%	19%	11%	18%
Anders (n=29)	28%	16%	16%	17%
Reden digitale ondersteuning (basis: gebruik gemaakt van digitale ondersteuning n=169)				
Aan en afmelden stembureauleden/tellers bij start en einde werkzaamheden	83%	77%	68%	77%
Aansturing logistieke processen (voor bijvoorbeeld aanleveren extra stembiljetten)	83%	58%	53%	60%
Als instructie bij het uitvoeren van de werkzaamheden	78%	55%	53%	57%
Monitoren van drukte	61%	51%	53%	52%
Controle van Register Ongeldige Stempassen	56%	16%	5%	19%
Controle van proces-verbaal	28%	12%	11%	14%
Anders (n=75)	56%	45%	32%	44%

Basis: alle respondenten | n = 293

De meest gebruikte digitale hulpmiddelen zijn de Stembureau-app (50%), gevolgd door MijnStembureau (31%). Er waren 29 gemeenten die aangaven andere digitale hulpmiddelen te gebruiken. De hulpmiddelen die werden genoemd, vielen meestal in een van onderstaande categorieën:

- (n=8) App van Procura
- (n=7) Stempas scanner (TSA)
- (n=5) algemene digitale hulpmiddelen (Bijv. Whatsapp groep, laptops)

In het overzicht op de volgende pagina staan de genoemde hulpmiddelen die niet in bovenstaande categorieën vallen.

“Druktemeter in eigen beheer gemeente.”

“QR-code voor wet identificatie en controle ongeldige stembiljetten.”

“Sneltelling (doorgeven voorlopige uitslag).”

“Stembureau manager”

“stembureaus.utrecht.nl”

“Stembureau Succes”

“Stemhulp en digitale ROS controle van TSA group”

“Stemhulp van SBM”

“Teamgroep met ondersteunende documentatie.”

“TSA Elektor.”

De meest genoemde reden voor het gebruik van digitale ondersteuning was het aan- en afmelden van stembureauleden (77%). Er waren 75 gemeenten die een andere reden gaven dan een van de vragenlijst geboden antwoordopties. Deze redenen vielen meestal in een van de volgende categorieën, vaak ook in combinatie genoemd:

- (n=52) Doorgeven van opkomstcijfers
- (n=38) Doorgeven van voorlopige uitkomsten (op lijst niveau, tussentijdse resultaten, etc.)
- (n=12) Voor communicatie (bijv. stellen van vragen aan helpdesk/ centrale organisatie)

In het overzicht hieronder staan de citaten die niet in een van bovenstaande categorieën vallen. Toelichtingen die deels in bovenstaande categorieën vallen zijn ingekort (aangegeven met ‘(...)’).

“(…), checklijsten, (...)”

“Checklist (...)”

“Levering extra stembussen”

“Openen stembureau, (...)”

“Ophalen stembescheiden.”

“Start checklist (...)”

“Wet identificatie en controle ongeldige stembiljetten.”

6 Ondersteuningsverklaringen

In vrijwel alle responderende gemeenten (98%) konden kiezers zonder afspraak langskomen om ondersteuningsverklaringen af te leggen. Bij zes gemeenten (2%) was dit niet het geval.

6.1 | Ondersteuningsverklaringen afleggen zonder afspraak

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	98%	98%	98%
Nee	-	2%	2%	2%

Basis: alle respondenten | n = 293

6.1 Klachten over ondersteuningsverklaringen

In negen van de responderende gemeenten (3%) zijn er klachten ontvangen van kiezers of politieke partijen over ondersteuningsverklaringen.

6.2 | Klachten over ondersteuningsverklaringen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Klachten ontvangen over ondersteuningsverklaringen				
Ja	13%	3%	-	3%
Nee	88%	97%	100%	97%
Welke klachten (basis: klachten ontvangen n=9)				
Onduidelijkheid over de procedure				n=3
Beperkte tijden waarop een ondersteuningsverklaring kon worden afgelegd (bijv. alleen tijdens kantooruren)				n=2
De manier hoe de kiezer of politieke partij geholpen werd				n=1
Het benaderen van burgers in en om het gemeentehuis om een ondersteuningsverklaring af te leggen				n=1
De wachttijd voordat iemand werd geholpen aan de balie				-
Onduidelijkheid over benodigde documenten				-
Anders				n=3

Basis: alle respondenten | n = 293

De klachten gingen voornamelijk over onduidelijkheid in de procedure (3 keer genoemd) en beperkte openingstijden (2 keer genoemd). Er was één melding dat burgers benaderd zijn om een ondersteuningsverklaring af te leggen. Drie gemeenten gaven aan dat de klacht een andere inhoud had. In het overzicht hieronder staan hun toelichtingen.

“Afwijkende tijden Caribisch NL vs Europees NL (5 uur tijdsverschil).”

“Er was 1 koopavond uitgevallen vanwege een bijeenkomst die al, voordat de tussentijdse verkiezingen bekend werden, gepland was.”

“Informatie over herstel verzuimen stond niet duidelijk op de website van de gemeente.”

7 Aanvraag vervangende stempassen, verzending stempassen, ROS en volmachten

7.1 Verzending stempassen

In ongeveer twee derde (69%) van de responderende gemeenten is het voorgekomen dat stempassen niet of op het verkeerde adres zijn bezorgd.

7.1 | Stempassen niet of op verkeerd adres bezorgd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	71%	69%	67%	69%
Nee	29%	31%	33%	31%

Basis: alle respondenten | n = 293

7.2 Register ongeldige stempassen (ROS)

Gemiddeld waren er 298 stempassen opgenomen in het Register Ongeldige Stempassen (ROS), op een gemiddeld aantal kiesgerechtigden van 35.914 mensen. Dat komt neer op 0,8% van het aantal kiesgerechtigden.

7.2 | Aantal ongeldige stempassen (ROS)

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal kiesgerechtigden				
Gemiddelde	130.172	31.829	10.681	35.914
Minimum	75.663	3.773	802	802
Maximum	357.606	73.989	22.156	357.606
Aantal ongeldige stempassen (ROS)				
Gemiddelde	1.189	252	77	298
Minimum	150	0	0	0
Maximum	3.131	1.805	196	3.131

Basis: alle respondenten | n = 293

7.3 Aanvragen schriftelijke volmachten

In een gemiddelde gemeente ontving men 88 aanvragen voor een schriftelijke volmacht, op een totaal van gemiddeld 35.914 kiesgerechtigden per gemeente. Dat komt neer op gemiddeld 0,2% van het aantal kiesgerechtigden. Ter informatie; in deze evaluatie is niet gevraagd naar onderhandse volmachten. Deze zijn dan ook niet meegenomen in onderstaand overzicht.

7.3 | Aantal aanvragen schriftelijke volmacht

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal kiesgerechtigden				
Gemiddelde	130.172	31.829	10.681	35.914
Minimum	75.663	3.773	802	802
Maximum	357.606	73.989	22.156	357.606
Aantal aanvragen schriftelijke volmacht				
Gemiddelde	437	68	14	88
Minimum	40	0	0	0
Maximum	5.022	4.934	42	5.022

Basis: alle respondenten | n = 293

7.3.1 Ronselen van volmachten

In geen van de responderende gemeenten waren er signalen van ronselen van volmachten.

7.4 | Signalen van ronselen van volmachten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	-	-	-	-
Nee	100%	100%	100%	100%

Basis: alle respondenten | n = 293

---

8 Tellen

8.1 Duur tellen

In een kwart (24%) van de responderende gemeenten duurde het teller langer dan verwacht. De belangrijkste reden waarom het tellen langer duurde dan verwacht bij de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer in 2023 is het grote stembiljet (68 keer genoemd). In 15 gemeenten was de opkomst hoger dan verwacht. Zij konden aangeven wat de opkomst was, ten opzichte van de vorige verkiezing van de leden van de Tweede Kamer in 2019. Hieruit blijkt dat de verschillen in opkomst vrij beperkt waren, meestal in de orde van 2 à 3 procentpunt.

8.1 | Tellen duurde langer dan verwacht

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tellen duurde langer dan verwacht				
Ja	17%	24%	27%	24%
Nee	83%	76%	73%	76%
Tellen geschorst en volgende dag hervat?				
Ja	13%	2%	-	3%
Nee	87%	98%	100%	97%
Reden tellen duurde langer dan verwacht (basis: duurde langer dan verwacht n=71)				
Door het grote stembiljet				n=68
Doordat de opkomst hoger was dan verwacht				n=15
Door de nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen voerden de stembureaus meer hertellingen uit dan anders				n=11
Door wachtrijen bij de stembureaus kon de telling niet direct om 21:00 starten				n=4
Doordat er te weinig tellers waren				n=1
Door de vermindering van het aantal stembureaus waren er meer stembiljetten per stembureau te tellen				-
Anders				n=17

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 17 gemeenten die een andere reden gaven waarom het tellen langer duurde. De toelichtingen zijn vrij divers. In het overzicht op de volgende pagina staan de citaten.

“1 stembureau heeft toch nog 2 herteld ondanks instructie dit niet te doen.”

“Bij twee stembureaus van de 31 was het drukker dan verwacht.”

“De eerste keer centraal tellen.”

“De tellers gingen heel zorgvuldig te werk. Dit kost tijd.”

“Door toch weer te positieve inschatting over het op partijniveau tellen van één verkiezing met verwachte hoge opkomst.”

“Doordat 1 bureau per se het verschil wilde oplossen.”

“Doordat ik ongeduldig was.”

“Eén stembureau telde toch opnieuw door een verschil.”

“Er is voor het eerst volgens de Craft Lean-telmethode geteld, hierdoor was de verwachting eerder klaar te zijn. Mede omdat alles nieuw was, duurde het iets langer dan van tevoren gedacht.”

“Grote aantal stemmen op enkele partijen, handmatig telling, partijen die veel stemmen hadden ontvangen stonden op lager lijstnummer, vermoeidheid van stembureauleden i.c.m. hoge opkomst.”

“Nieuwe CRAFT telmethode, duurde iets langer dan we verwachtten.”

“Opkomst op aantal bureaus hoger dan aantal opgeroepen.”

“Veel controle protocollen.”

“Vermoeidheid van stembureauleden en verschillen in voorlopige uitslag.”

“Vooral het grote stembiljet was de grootste boosdoener!! Dat kostte heel veel tijd.”

“We hebben 2 nieuwe stembureaus ingericht. 1 ervan was moeilijker vindbaar. Bij 2 stembureaus was de opkomst hoger dan het aantal opgeroepen kiezers.”

“Wij hadden een centrale stemopneming, dus hertellen was op de woensdag niet nodig. Toch deden veel stembureaus dit wel ondanks instructie dat het niet nodig was.”

In de acht gemeenten waar tellen is geschorst tot de volgende dag is dit meestal (n=4) hervat door tellers van het gemeentelijk stembureau.

8.2 | Tellen geschorst

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tellen geschorst en volgende dag hervat?				
Ja	13%	2%	-	3%
Nee	87%	98%	100%	97%

Basis: alle respondenten | n = 293

8.1.1 Schorsing telling

De meeste van de 8 gemeenten waar de telling is geschorst, schorsten voor 2 uur 's nachts. In deze gemeenten ging het gemiddeld om 3,3 stembureaus waar het tellen nog niet was afgerond. Gemiddeld had men nog ongeveer 2 uur en 30 minuten nodig om de telling af te ronden, variërend tussen 1 uur en een volledig dagdeel van 4 uur.

8.3 | Telling geschorst

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Tellen geschorst en volgende dag hervat?				
Ja	13%	2%	-	3%
Nee	87%	98%	100%	97%

(basis: tellen geschorst | n=8)

Hoe laat geschorst?				
2:00 of eerder				n=7
2:01 – 3:00				-
3:01 – 4:00				n=1
4:01 of later				-

Aantal stembureaus waar tellen nog niet was afgerond				
Gemiddeld				3,3
Minimum				1
Maximum				10

Duur tellen op volgende dag (uur)				
Gemiddeld				3:30
Minimum				1
Maximum				4

Basis: alle respondenten | n = 293

De meest genoemde reden om de telling te schorsen was de vermoeidheid bij de stembureauleden en tellers (3 keer genoemd).

8.4 | Toelichting telling geschorst

	Totaal
Reden tot schorsing (één antwoord mogelijk)	
Vanwege vermoeidheid bij de stembureauleden en de tellers.	n=3
Er waren veel stemmen te tellen bij het stembureau, de verwachting was dat het aantal stemmen niet binnen korte tijd kon worden afgerond.	n=2
Anders	n=3

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 8

Er waren drie gemeenten die een andere toelichting gaven. Hun reacties staan hieronder.

“De stemmen waren geteld maar het proces-verbaal moest nog ingevuld worden. Dit is op donderdag gedaan.”

“Combinatie van vermoeidheid en te veel te tellen stemmen.”

“In de media gehoord dat men bij alle gemeenten alleen telde tot lijstniveau. Terwijl dit niet bij ons was, goed gecommuniceerd maar ze zijn toch gestopt.”

8.1.2 Hervatting telling stemmen

Alle gemeenten die de telling hebben geschorst, hebben deze hervat op de locatie waar het gemeentelijk stembureau zitting hield (8 van de 8 responderende gemeenten).

8.5 | Hervatting telling stemmen

	Totaal
Plek telling van stemmen hervat	
Op de locatie waar het gemeentelijk stembureau zitting hield	n=8
Op de locatie van het stembureau	-
Anders	-
Wie telling afgemaakt	
Tellers voor het gemeentelijk stembureau	n=4
Ambtenaren van de gemeente	n=3
De stembureauleden die de telling woensdagnacht ook hebben uitgevoerd	n=2
Anders	n=2
Nieuwe instructie telverschillen gevolgd	
Ja	n=8
Nee	-

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 8

De telling werd meestal afgerond door (een combinatie van) tellers van het gemeentelijk stembureau (4 van de 8 keer genoemd) en ambtenaren van de gemeente (3 keer genoemd). Twee gemeenten gaven een ander antwoord.

“Ambtenaar, was alleen nog de telformulieren overnemen in het PV.”

“Nieuwe telploeg met voorzitter.”

Alle gemeenten die de telling hebben geschorst, hebben de nieuwe instructie voor het omgaan met onverklaarde telverschillen gevolgd.

8.1.3 Vertraging zitting GSB door schorsing

De vertraging van door de schorsing van de telling heeft bij 1 van de responderende gemeenten ertoe geleid dat de zitting van het GSB (ook) geschorst is.

8.6 | Vertraging zitting GSB door schorsing en daardoor zitting geschorst

---

Ja	Totaal
Nee	n=1
	n=7

Basis: gemeenten waarin tellen is geschorst | n = 8

8.2 Afronding tellen

In 285 van de responderende gemeenten is het tellen zonder schorsing voortgezet. Voor de meeste (62%) van de gemeenten waarin de telling zonder schorsing is voortgezet was het tellen rond 1:30 in de nacht afgerond. In gemeenten die kozen voor centrale stemopneming (CSO) was de telling meestal om 1:00 afgerond (57% was om 1:00 of eerder klaar), terwijl in gemeenten die kozen voor decentrale stemopneming (DSO) de telling meestal pas een uur later was afgerond (61% was op 2:00 of eerder klaar).

8.7 | Tijdstip afronding tellen

	Centrale stemopneming	Decentrale stemopneming	Totaal	Cumulatief
23:59 of eerder	11%	7%	9%	9%
0:00 – 0:30	18%	8%	13%	22%
0:31 – 1:00	28%	14%	22%	44%
1:01 – 1:30	23%	13%	18%	62%
1:31 – 2:00	10%	19%	14%	78%
2:01 – 2:30	9%	20%	14%	92%
2:31 – 3:00	1%	13%	6%	98%
3:01 – 3:30	-	5%	2%	100%
3:31 – 4:00	-	1%	0%	100%
4:01 of later	-	-	-	100%

Basis: gemeenten waarin tellen niet is geschorst | n = 285

8.3 Nieuwe instructie onverklaarde telverschillen

Naar aanleiding van feedback van de vorige verkiezingen is de instructie hoe om te gaan met onverklaarde telverschillen aangepast. Vrijwel alle responderende gemeenten (98%) geven aan dat het gemeentelijk stembureau deze nieuwe instructie heeft gevolgd.

8.8 | Nieuwe instructie onverklaarde telverschillen gevolgd

Ja	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee	96%	99%	95%	98%
	4%	1%	5%	2%

Basis: alle respondenten | n = 293

Zeven gemeenten gaven aan dit niet gedaan te hebben. Vier van deze gemeenten gaven aan dat er geen onverklaarde telverschillen waren. De toelichting van de andere drie gemeenten staan in het overzicht op de volgende pagina.

“Nee, omdat wij via de Craft Methode tellen. Hier is dat in gewaarborgd.”

“Nee omdat wij de volgende dag een centrale telling hadden.”

“Nee, omdat daar geen nieuwe informatie voor ons in stond.”

9 Vervoer en opslag van stembescheiden

9.1 Vervoer stembescheiden

9.1.1 Wijze van vervoer

Ongeveer twee derde van de responderende gemeenten (66%) heeft de stembescheiden na de zitting van de stembureaus vervoerd van het stemlokaal naar de opslag in de stembus. Nog eens een kwart (24%) heeft een transportbox gebruikt voor dit vervoer.

9.1 | Hoe stembescheiden vervoerd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
In de stembus	58%	65%	75%	66%
In een transportbox	29%	22%	25%	24%
Op een andere manier	13%	13%	-	10%

Basis: alle respondenten | n = 293

In deze evaluatie werd slechts één antwoord toegestaan. Enkele gemeenten gebruikten echter zowel transportboxen als stembussen. Van de 30 gemeenten die aangaven een andere wijze van vervoer te gebruiken, waren er 21 die aangaven beide vormen te gebruiken. Sommige gemeenten merkten hierbij op dat de stembiljetten (in grotere stembureaus) niet in de transportboxen pasten en ze dan de stembussen hadden gebruikt.

Negen gemeenten gaven aan op een andere manier de stembescheiden te hebben vervoerd. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“In afgesloten kratten, containers en stembussen. Apart van de PV’s en sleutels e.d.”

“In een plunjezak & transportboxen.”

“In een postzak. Transportboxen waren te klein voor deze grote stembiljetten.”

“In een stembus die fungeerde als transportbox met juiste verzegeling.”

“In tassen.”

“In transportbox, dozen en zakken.”

“In zakken in de stembus.”

“Met uniek slot afgesloten postzakken.”

“Transportbox, en alles wat niet in de boxen paste is vervoerd in afgesloten verzegelde kartonnen dozen. Enkele lijsten zijn opgerold vervoerd zónder omverpakking. Het formaat stembiljet was niet in overeenstemming met de in maart dit jaar aangeschafte transportboxen. Verbeterpuntje voor het ministerie.”

9.1.2 Verzegeling vervoer

In ruim acht op de tien responderende gemeenten (85%) werden de stembussen of transportboxen met een slot en een zegel afgesloten.

9.2 | Hoe stembus of transportbox afgesloten

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Met een slot en zegel	92%	78%	82%	80%
Op een andere manier	8%	24%	22%	22%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 65 responderende gemeenten (22%) die aangaven (ook) op een andere manier de stembus of transportbox af te sluiten. Deze methoden vielen meestal in een van deze categorieën:

- (n=50) Een slot, zonder zegel (soms genoemd dat men twee verschillende sloten gebruikte of een cijferslot gebruikte)
- (n=5) Een zegel, zonder slot
- (n=4) Tie-wraps (vaak genoemd dat dit speciale tie-wraps met code waren)

Zeven gemeenten gaven een antwoord dat niet in een van bovenstaande categorieën viel. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“De stembiljetten waren te groot en te veel en konden niet allemaal in de kratten geplaatst worden, zakken met stembiljetten waren verzegeld.”

“Bij een enkeling is het niet gelukt om af te sluiten vanwege een overschot aan stembiljetten.”

“En een unieke transportzegel door het vervoersbedrijf.”

“Gleuf was van binnenuit gesloten.”

“Met cijfersloten en aanrijgzegels.”

“Met een slot en afgesloten gleuf.”

“Met een touw.”

9.1.3 Gescheiden vervoer

In vrijwel alle responderende gemeenten (98%) zijn de stembussen of transportboxen (met daarin de getelde stembescheiden) gescheiden vervoerd van de enveloppen (met daarin voor elk stembureau het proces-verbaal en de sleutel van de stembus).

9.3 | Stembus en envelop gescheiden vervoerd

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	98%	100%	98%
Nee	-	2%	-	2%

Waarom niet gescheiden vervoerd? (basis: niet gescheiden vervoerd n=5)				
Er was te weinig personeel om de stembussen en enveloppen gescheiden te vervoeren				n=5
Het was niet bekend dat de stembussen gescheiden vervoerd moesten worden van de enveloppen				-
Anders				n=3

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren vijf gemeenten die aangaven dat de stembus of transportbox niet gescheiden is vervoerd van de envelop met het proces-verbaal en de sleutel. Hiervan gaven alle vijf als reden dat ze te weinig personeel hadden. Nog eens drie gaven (ook) een andere toelichting. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Dit is in de praktijk niet uit te voeren.”

“We kunnen ons niet voorstellen dat een voorzitter die de hele dag zijn/haar stinkende best doet, het 's avonds gaan verzieken.”

“Logistiek niet altijd haalbaar om stembureauleden 's nachts met 2 auto's en 4 personen te laten rijden.”

9.1.4 Wie heeft stembus of transportbox vervoerd

In ongeveer zes op de tien responderende gemeenten (61%) heeft de gemeentelijke (buiten)dienst de stembussen of transportboxen vervoerd. In nog eens een op de vijf gemeenten (20%) is dit door leden van het stembureau gedaan. Grote gemeenten hebben vaker gebruik gemaakt van externe vervoerders (38% versus 12% gemiddeld). Gemiddeld zijn er twee personen ingezet per stembus.

9.4 | Door wie vervoerd – stembus of transportbox

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Gemeentelijke (buiten)dienst	25%	61%	76%	61%
Door (twee) leden van het stembureau	25%	21%	15%	20%
Externe vervoerder	38%	10%	5%	12%
Anders	13%	7%	4%	7%

Aantal personen voor vervoer per stembus				
Gemiddeld	2,1	2,2	2,1	2,2
Minimum	2	1	2	1
Maximum	4	10	4	10

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 21 gemeenten die de stembussen of transportboxen op een andere manier hebben vervoerd. Acht van de gemeenten gaven aan dat er een combinatie van gemeentelijke buitendienst en leden van het stembureau de bescheiden hebben vervoerd. De toelichtingen van de overige gemeenten staan in het overzicht hieronder.

“Gemeentelijke buitendienst en externe personen.”

“Collega’s burgerzaken.”

“Ingehuurde krachten met gehuurde transportbussen.”

“Door de voorzitter en een teller (ambtenaar) die bij ieder stembureau was ingezet.”

“Vrijwillige brandweer.”

“Stembussen extern, transport box door stembureau.”

“Met bijrijders vanuit de gemeentelijke organisatie.”

“Externe vervoerder met ambtenaar als begeleider.”

“Externe vervoerder samen met facilitair medewerker.”

“De gemeentelijke handhavers.”

“Door zowel gemeentelijke buitendienst als externe vervoerder.”

“Collega frontoffice en gemeentelijke buitendienst.”

“Medewerkers van het team Handhaving.”

9.1.5 Wie heeft envelop vervoerd

In de meeste responderende gemeenten (87%) zijn de enveloppen (met daarin voor elk stembureau per verkiezing het proces-verbaal en de sleutel van de stembus) vervoerd door (twee) leden van het stembureau. Gemiddeld zijn er twee personen ingezet per stembus.

9.5 | Door wie vervoerd – envelop

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Door (twee) leden van het stembureau	79%	89%	85%	87%
Gemeentelijke (buiten)dienst	-	2%	4%	2%
Externe vervoerder	-	-	-	-
Anders	21%	9%	11%	10%

Aantal personen voor vervoer per envelop				
Gemiddeld	1,9	2,0	2,0	2,0
Minimum	1	1	1	1
Maximum	2	10	6	10

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 30 gemeenten die de enveloppen op een andere manier hebben vervoerd. Meestal (24 van de 30 reacties) betrof dit de voorzitter van het stembureau, samen met een stembureaulid/ plaatsvervangend voorzitter. Er waren twee gemeenten die geen (inhoudelijke) toelichting gaven. De reacties van de overige vier gemeenten staan in het overzicht hieronder.

“Ingehuurde krachten met huurauto.”

“Vrijwilligers (ambtenaren).”

“Twee telvoorzitters (telvoorzitters zijn ambtenaren).”

“Unit Manager.”

9.1.6 Bijzonderheden bij vervoer

In vrijwel alle responderende gemeenten (99%) waren er geen bijzonderheden bij het vervoer. In vier gemeenten (1%) waren er wel bijzonderheden.

9.6 | Bijzonderheden bij vervoer

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	8%	1%	-	1%
Nee	92%	99%	100%	99%

Basis: alle respondenten | n = 293

De gemeenten die aangaven dat er bijzonderheden waren bij het vervoer is gevraagd dit toe te lichten. Hun reacties staan in het overzicht op de volgende pagina.

“Stembiljetten te groot papierformaat irt maart jl. aangeschafte transportboxen. Ondoordacht van het ministerie én Procura.”

“Per abuis zijn bij één stembureau de stempassen los vervoerd, en niet in de stembus.”

“Er zijn voorzitters geweest die ondanks de instructie alleen het pv kwamen inleveren.”

“Enkele stembureaus hadden de transportboxen niet goed afgesloten.”

9.2 Opslag stembescheiden

9.2.1 Locatie opslag stembus of transportbox

De stembussen/ transportboxen (met daarin de getelde stembescheiden) dienen na de telling door de stembureaus op woensdagavond 22 november veilig opgeslagen te worden.

Ruim de helft van de responderende gemeenten (56%) hebben de stembussen of transportboxen opgeslagen in een ruimte die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale. Nog eens drie op de tien gemeenten (32%) maakte gebruik van een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat om de bescheiden op te slaan. Het zijn met name de grote gemeenten die van een bewaakte ruimte gebruik hebben gemaakt (61% tegen 22% gemiddeld). Ongeveer een kwart van de gemeenten (23%) hebben de bescheiden opgeslagen in een inbraakvertragende en brandwerende voorziening, zoals een gesloten inbraakwerende waardekast of kluis die in een af te sluiten ruimte staat.

9.7 | Locatie opslag – stembus/ transportbox

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Een ruimte met een inbraakalarmeringssysteem	29%	58%	62%	56%
Een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat.	75%	33%	9%	32%
Inbraakvertragende en brandwerende voorziening	8%	21%	33%	23%
Anders	-	7%	4%	6%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 17 gemeenten die de stembussen of transportboxen op een andere manier hebben opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht op de volgende pagina.

“Alles is opgeborgen in een afgesloten ruimte in het stadhuis; stadhuis is via compartimenten brandwerend.”

“Bij een externe gespecialiseerde partij (AMP.)”

“Inbraak vertragende en brandwerende ruimte.”

“Een inbraakvertragend magazijn afgesloten met een slot.”

“Camerabewaking.”

“Afsluitbaar met sleutel.”

“Archiefruimte met beperkte toegang.”

“Een ruimte die goed is afgesloten en brandwerend is.”

“In het raadhuis, dat is uitgerust met brandmelders en brandvertragende deuren.”

“Een ruimte die onder permanente fysieke 24 uren bewaking staat. Voordat deze ruimte toegang biedt moet men door een ruimte die uitgerust is met inbraakalarm.”

“Een afgesloten ruimte in een locatie die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem.”

“Beveiliging (2 personen) was aanwezig.”

“In de inbraak vertragende en brandwerende kelderruimte in het gemeentehuis.”

“Een afgesloten ruimte, waar slechts twee geautoriseerde personen de ruimte kunnen betreden. Na sluitingstijd zit er alarm op het gebouw.”

“2 beveiligers in gesloten ruimte.”

“Wij hebben extra bewakers ingezet.”

“Inbraakvertragende voorziening en afgesloten ruimte.”

9.2.2 Locatie opslag envelop

De enveloppen (met daarin de sleutel van de stembus/transportbox en het proces-verbaal van het stembureau) dienen na de telling door de stembureaus op woensdagavond 22 november veilig opgeslagen te worden.

Zeven op de tien responderende gemeenten (69%) hebben de enveloppen opgeslagen in inbraakvertragende en brandwerende voorziening, zoals een gesloten inbraakwerende waardekast of kluis die in een af te sluiten ruimte staat. Nog eens bijna vier op de tien responderende gemeenten (36%) hebben de enveloppen opgeslagen in een ruimte die is uitgerust met een inbraakalarmeringssysteem dat in verbinding staat met een door de Rijksoverheid toegelaten alarmcentrale. Ruim een op de tien gemeenten (15%) maakte gebruik van een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat om de bescheiden op te slaan. Het zijn met name de grote gemeenten die van een bewaakte ruimte gebruik hebben gemaakt (38% tegen 15% gemiddeld).

9.8 | Locatie opslag – envelop

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inbraakvertragende en brandwerende voorziening	54%	69%	73%	69%
Een ruimte met een inbraakalarmeringssysteem	38%	37%	31%	36%
Een ruimte die onder permanente fysieke (24-uurs) bewaking staat.	38%	14%	5%	15%
Anders	-	3%	2%	3%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren acht gemeenten die de enveloppen op een andere manier hebben opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Een separate kluis.”

“Alles is opgeborgen in een afgesloten ruimte in het stadhuis; stadhuis is via compartimenten brandwerend.”

“De projectleider Verkiezingen heeft deze mee naar huis genomen.”

“Inbraak vertragende en brandwerende ruimte die gesloten is.”

“Camerabewaking.”

“Een ruimte die goed is afgesloten en brandwerend is.”

“Zelfde ruimte, zie vorige vraag.”

“Inclusief camerabewaking.”

9.2.3 Stembescheiden gescheiden opgeslagen

In de meeste responderende gemeenten (95%) waren de stembussen/ transportboxen gescheiden opgeslagen van de enveloppen.

9.9 | Stembescheiden gescheiden opgeslagen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	96%	95%	91%	95%
Nee	4%	5%	9%	5%

Basis: alle respondenten | n = 293

In 16 gemeenten waren de stembescheiden niet gescheiden opgeslagen. Hun toelichting staat in het overzicht op de volgende pagina.

“Niet over nagedacht.”

“Dit is de veiligste ruimte.”

“Omdat ze onder 24 uren bewaking stonden, waarbij het gsb alleen tussen 04.00 uur en 07.00 uur niet aanwezig was en er alleen beveiliging was.”

“In dezelfde kluis.”

“Gebrek aan beveiligde ruimte.”

“1 beveiligde ruimte.”

“Door hoeveelheid stembussen geen aparte ruimte meer beschikbaar.”

“Ruimtegebrek.”

“Geen toereikende ruimte.”

“Wij beschikken over 1 kluisruimte.”

“Omdat er een bewaker bij de ruimte stond hebben we dat niet nodig geacht.”

“Bevinden zich in dezelfde ruimte.”

“Geen ruimte.”

“Dat was mij niet bekend, dat dit nodig was.”

“Omdat alles in een beveiligde ruimte stond.”

“Omdat we beschikken over 1 ruimte die aan de voorwaarden van brandveiligheid etc voldoen.”

9.2.4 Bijzonderheden bij opslag

In vrijwel alle responderende gemeenten (99%) waren er geen bijzonderheden bij het vervoer. In 2 gemeenten (1%) waren er wel bijzonderheden.

9.10 | Bijzonderheden bij opslag

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	-	1%	-	1%
Nee	100%	99%	100%	99%

Basis: alle respondenten | n = 293

De gemeenten die aangaven dat er bijzonderheden waren bij het vervoer is gevraagd dit toe te lichten. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“De ruimte was wat aan de krappe kant gelet op de grootte van de stembiljetten, die namen veel meer ruimte in dan verwacht.”

“Er is brand geweest in het gemeentehuis de week na de verkiezingen. Alle verkiezingsbescheiden zijn NIET verloren gegaan.”

10 Zitting gemeentelijk stembureau

Op donderdag 23 november en/of vrijdag 24 november is er in de gemeenten een zitting van het gemeentelijk stembureau (GSB) gehouden. Tijdens deze zitting(en) heeft het gemeentelijk stembureau de processen-verbaal gecontroleerd en een hertelling uitgevoerd bij eventuele (tel)fouten (decentrale stemopneming), of heeft het GSB alle stemmen op lijst- en kandidaatsniveau geteld (centrale stemopneming).

10.1 Centrale versus decentrale stemopneming

Bij de verkiezing op 22 november hadden de gemeenten de keuze voor een centrale of decentrale stemopneming.

Een decentrale stemopneming houdt in dat de stembureaus op de avond van de stemming een volledige telling van de stemmen verrichten. Het gemeentelijk stembureau controleert de volgende dag de processen-verbaal van alle stembureaus, en voert een hertelling uit in geval van eventuele fouten.

Een centrale stemopneming (CSO) houdt in dat de stembureaus op de avond van de stemming alleen een voorlopige telling verrichten, uitsluitend op lijstniveau. Het gemeentelijk stembureau verricht de volgende dag de volledige telling op lijst- en kandidaatsniveau.

Ruim de helft van de responderende gemeenten (55%) kozen voor centrale stemopneming. De overige responderende gemeenten (45%) kozen voor decentrale stemopneming. Ter vergelijking; tijdens de verkiezingen voor Provinciale Staten en waterschappen in maart van het jaar koos nog een ruime meerderheid van 71% van de gemeenten voor decentrale stemopneming.

10.1 | Centrale of decentrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Verkiezing TK - 22 nov 2023				
Decentrale stemopneming	29%	48%	42%	45%
Centrale stemopneming	71%	52%	58%	55%
Anders	-	-	-	-
Verkiezingen PS en W - 15 mrt 2023				
Decentrale stemopneming	54%	71%	75%	71%
Centrale stemopneming	46%	29%	25%	29%
Anders	-	-	-	-
Besluit centrale stemopneming gepubliceerd?				
Ja	100%	100%	100%	100%
Nee	-	-	-	-

Basis: alle respondenten | n = 293

In alle responderende gemeenten (100%) is een besluit van het college van burgemeester en wethouders om een centrale stemopneming bij deze verkiezing te houden, uiterlijk op de dag van de kandidaatstelling gepubliceerd.

10.1.1 Redenen decentrale stemopneming

De gemeenten die hebben gekozen voor decentrale stemopneming is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen is de (goede) kwaliteit van de tellingen door de stembureaus (71%). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed decentraal valt te stellen (87% versus 49% gemiddeld). Voor grote gemeenten zijn de kosten van CSO vaker een overweging (86% versus 40% gemiddeld).

10.2 | Redenen decentrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
De kwaliteit van de telling door de stembureaus is over het algemeen goed, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten.	86%	70%	70%	71%
Deze manier van tellen sluit het meest aan bij hoe we het altijd hebben gedaan.	71%	59%	39%	56%
Positieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen	43%	53%	35%	50%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed decentraal te tellen.	-	44%	87%	49%
Het is goedkoper dan een CSO.	86%	37%	39%	40%
Gemeente ziet op tegen de organisatie van een CSO.	43%	25%	17%	25%
Anders	43%	25%	17%	25%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 133

Er waren 33 gemeenten die een andere reden hadden om voor decentrale stemopneming te kiezen. De meeste redenen vielen in een van onderstaande categorieën:

- (n=18) Weinig meerwaarde als op verkiezingsavond toch al geteld moet worden op lijstniveau
- (n=4) Onvoldoende voorbereidingstijd (bijv. door vervroegde verkiezing)
- (n=3) Het is lastig om voldoende tellers te vinden op de volgende dag.
- (n=3) De organisatie van een CSO.

Zeven gemeenten gaven een reden die niet in bovenstaande categorieën vallen. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“We heroverwegen deze stemopneming wel voor de komende verkiezingen.”

“Voorkeur voorzitters en stembureauleden.”

“GEMEENTE volgt ANDERE GEMEENTE.”

“Ons grondgebied is enorm groot, het 's avonds vervoeren van alle materialen is bijna niet te doen.”

“Het organiseren van een CSO vergt veel meer capaciteit dan ons projectteam kan leveren. Er te weinig personeel geïnteresseerd in de organisatie van verkiezingen zoals het nu gaat (ongeacht DSO of CSO). Niemand zit te wachten op nachtwerk. Waar blijven de digitale hulpmiddelen voor een snellere afwikkeling?”

“Dit doen wij altijd op deze manier.”

“Keuze door burgemeester.”

10.1.2 Redenen centrale stemopneming

De gemeenten die hebben gekozen voor centrale stemopneming (CSO) is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen zijn dat de kwaliteit van de telling beter is doordat een verse ploeg telt (84%) en dat de stembureaus bij een CSO op woensdagavond eerder klaar zijn (83%). Nog eens bijna de helft (49%) van de gemeenten die hebben gekozen voor CSO deden dit op basis van goede ervaringen bij vorige verkiezingen. Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed centraal valt te stellen (38% versus 10% gemiddeld). Voor grote

gemeenten is het grote aantal stembureaus juist weer vaker een reden om centraal te tellen (29% versus 11% gemiddeld).

10.3 | Redenen centrale stemopneming

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bij een CSO wordt geteld door een frisse ploeg tellers, wat de kwaliteit van de telling ten goede komt.	88%	82%	88%	84%
Bij een CSO zijn de stembureaus op woensdagavond eerder klaar met tellen.	94%	81%	84%	83%
Positieve ervaringen met CSO bij vorige verkiezingen.	53%	52%	38%	49%
Negatieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen	47%	36%	50%	40%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed centraal te tellen.	-	10%	38%	14%
Het grote aantal stembureaus in de gemeente is makkelijker centraal te tellen.	29%	12%	-	11%
Anders	24%	12%	13%	13%

Basis: gemeenten met centrale stemopneming | n = 160

Er waren 21 gemeenten die een andere reden hadden om voor centrale stemopneming te kiezen. De meeste antwoorden (n=9) hadden te maken met de nieuwe wetgeving (NPVV). Hierin werd vaak specifiek de verplichting genoemd om bij elk verschil een hertelling uit te voeren. Daarnaast noemden vier gemeenten negatieve ervaringen met DSO (o.a. de lange dagen voor de tellers/ leden van het stembureau). Acht gemeenten gaven een nog andere reden. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Ik snap niet waarom iemand nog DSO zou kiezen...”

“Veel gemeenten in den lande en om ons heen hadden positieve ervaring met CSO.”

“Meer controle op het correct uitvoeren van de telling, is transparanter.”

“Meer rust en overzicht tijdens telproces (voor team verkiezingen).”

“CSO sluit beter aan bij het systeem van GSB dan DSO.”

“Beter te controleren van stemmentellen voor inwoners.”

“CSO is ook veel werk, en ik had verwacht dat de stembureaus eerder klaar zouden zijn, viel tegen.”

“Je weet hoeveel mensen je in moet zetten bij centraal tellen.”

10.1.3 Centrale of decentrale stemopneming volgende verkiezing

Er lijkt een voorkeur af te tekenen voor centrale stemopneming bij de organisatie van de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement in 2024. De helft van de responderende gemeenten zegt bij de volgende verkiezing voor centrale stemopneming te kiezen, terwijl een kwart (26%) zegt voor decentrale stemopneming te kiezen. De overige gemeenten (24%) weten het nog niet.

10.4 | Centrale of decentrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Centrale stemopneming	63%	47%	53%	49%
Decentrale stemopneming	8%	29%	25%	26%
Weet nog niet	29%	24%	22%	24%

Basis: alle respondenten | n = 293

Redenen centrale stemopneming EP 2024

De drie belangrijkste redenen voor gemeenten om te kiezen voor CSO bij EP 2024 zijn dat de stembureaus bij een CSO op woensdagavond eerder klaar zijn (80%), dat de kwaliteit van de telling beter is doordat een verse ploeg telt (78%) en dat gemeenten positieve ervaringen hadden met CSO bij vorige verkiezingen (78%). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed centraal valt te stellen (31% versus 12% gemiddeld).

10.5 | Redenen centrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Bij een CSO wordt geteld door een frisse ploeg tellers, wat de kwaliteit van de telling ten goede komt.	80%	77%	79%	78%
Bij een CSO zijn de stembureaus op woensdagavond eerder klaar met tellen.	80%	81%	76%	80%
Positieve ervaringen met CSO bij vorige verkiezingen.	67%	79%	79%	78%
Negatieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen	20%	14%	21%	16%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed centraal te tellen.	-	9%	31%	12%
Het grote aantal stembureaus in de gemeente is makkelijker centraal te tellen.	13%	9%	-	8%
Anders	40%	17%	14%	19%

Basis: gemeenten voorkeur centrale stemopneming EP 2024 | n = 145

Er waren 27 gemeenten die een andere reden hadden om voor centrale stemopneming te kiezen voor EP 2024. De meeste antwoorden vielen in een van de volgende categorieën:

- (n=10) Nieuwe wetgeving (NPVV) maakt CSO de beste optie. Hierin werd vaak specifiek de verplichting genoemd om bij elk verschil een hertelling uit te voeren.
- (n=5) Zelfde methode gebruiken voor alle verkiezingen
- (n=3) Druk op stembureauleden/ tellers verminderen

Negen gemeenten gaven een reden die niet in bovenstaande categorieën vallen. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Obv eerder gegeven argumenten heeft ons college besloten om VOORTAAN centrale stemopneming te doen in onze gemeente.”

“Transparanter.”

“Wij willen dit een keer proberen bij een wat kleinere verkiezingen om te kijken hoe het bevalt.”

“Hopelijk minder werk voor het GSB.”

“Bij CSO weet je van tevoren dat je alle stembussen moet tellen. Bij DSO weet je dit van tevoren niet en is het lastig om het juiste aantal tellers te benoemen.”

“Doordat op woensdag de stembureauleden eerder klaar zijn zullen ze bij een volgende verkiezing sneller toezeggen om zitting te nemen.”

“Beter voor controleren door inwoners.”

“Transparantie.”

“Je weet vooraf hoeveel mensen je in moet zetten.”

Redenen decentrale stemopneming EP 2024

De gemeenten die kiezen voor decentrale stemopneming bij EP 2024 is gevraagd wat hun overwegingen zijn. De belangrijkste redenen zijn de kwaliteit van de tellingen door de stembureaus (85%), positieve ervaringen met DSO bij vorige verkiezingen (66%) en de verwachte lagere opkomst bij de verkiezing voor EP 2024 (66%). Kleine gemeenten geven vaker aan dat het beperkte aantal stembureaus goed decentraal valt te stellen (64% versus 49% gemiddeld).

10.6 | Redenen decentrale stemopneming EP 2024

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
De kwaliteit van de telling door de stembureaus is over het algemeen goed, waardoor het GSB naar verwachting weinig hertellingen hoeft te verrichten.	100%	74%	57%	71%
Positieve ervaringen met DSO bij eerdere verkiezingen	100%	66%	64%	66%
De opkomst ligt bij EP-verkiezing waarschijnlijk lager dan bij TK-verkiezing	100%	69%	50%	66%
Deze manier van tellen sluit het meest aan bij hoe we het altijd hebben gedaan.	100%	52%	50%	53%
Het beperkte aantal stembureaus in de gemeente is goed decentraal te tellen.	-	48%	64%	49%
Het is goedkoper dan een CSO.	100%	49%	29%	47%
Gemeente ziet op tegen de organisatie van een CSO.	50%	26%	29%	27%
Anders	50%	21%	21%	22%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 77

Er zijn 17 gemeenten die een andere reden hadden om voor decentrale stemopneming te kiezen. In de toelichten verwezen veel gemeenten (n=8) naar de redenen om voor de huidige verkiezing te kiezen voor DSO. Zes gemeenten gaven aan dat ze weinig meerwaarde zien in centrale stemopneming (als toch al op lijstniveau geteld moet worden). Er waren drie gemeenten die een andere toelichting gaven. Hun reacties staan in het overzicht hieronder.

“Geen ruimte die groot genoeg is voor CSO.”

“Geen bemensing voor centraal tellen.”

“Kleinere stembiljetten en lagere opkomst.”

10.2 Gemeentelijk Stembureau

10.2.1 Handreiking GSB

Vrijwel alle responderende gemeenten (99%) hebben gemaakt van de handreiking GSB van de Kiesraad. Slechts twee gemeenten gaven aan hier geen gebruik van te hebben gemaakt.

10.7 | Gebruik handreiking GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	99%	98%	99%
Nee	-	1%	2%	1%

Basis: alle respondenten | n = 293

10.2.2 Aantallen en aard leden GSB

Gemiddeld hadden de responderende gemeenten 11 leden benoemd voor het Gemeentelijk Stembureau (GSB). Grote gemeenten hadden meer leden dan kleine gemeenten. De leden van het GSB bestonden met name uit ambtenaren. De werving van ambtenaren was redelijk verspreid over verschillende groepen: burgerzaken of andere afdelingen, vrijwilligers of aangewezen komen allen ongeveer even veel gemeenten voor (tussen een derde en de helft van de responderende gemeenten).

10.8 | Aantallen en aard leden GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal leden GSB				
Gemiddelde	15	11	9	11
Minimum	5	0	5	0
Maximum	50	65	40	65
Wie als leden benoemd				
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld	54%	49%	45%	49%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld	50%	43%	44%	44%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	21%	43%	47%	42%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	29%	31%	42%	33%
Burgers	8%	10%	9%	10%
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	4%	8%	13%	9%
Anders	17%	7%	5%	7%

Basis: alle respondenten | n = 293

Het aantal leden van het GSB dat per groep is aangewezen varieert sterk per groep en per gemeente, van één enkele persoon in deze groep tot een maximum van 80 in één gemeente in de groep 'anders'.

10.9 | Aantallen leden GSB per groep

Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W n=120	
Gemiddelde	5,6
Minimum	1
Maximum	31
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld n=142	
Gemiddelde	5,9
Minimum	1
Maximum	40
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld n=127	
Gemiddelde	5,6
Minimum	1
Maximum	18
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W n=94	
Gemiddelde	4,8
Minimum	1
Maximum	24
Burgers n=28	
Gemiddelde	4,8
Minimum	1
Maximum	42
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden) n=26	
Gemiddelde	1,2
Minimum	1
Maximum	3
Anders n=20	
Gemiddelde	10,7
Minimum	1
Maximum	80

Basis: gemeenten die bepaalde groep hebben ingezet in GSB

Er waren 20 van de responderende gemeenten die een andere groep hadden ingezet. Hun toelichtingen, waar gegeven, staan in het onderstaande overzicht. Niet alle gemeenten gaven een toelichting.

“De leden van het projectteam Verkiezingen en de tellders CSO.”

“Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeente die bereid waren deze taak uit te voeren en de juiste kwaliteiten hebben om het goed uit te voeren.”

“Ambtenaren waarmee in overleg is bepaald of zij zitting willen nemen in GSB.”

“Secretaris en manager.”

“Ambtenaren van verschillende afdelingen die wij persoonlijk hebben gevraagd.”

“Ambtenaren van cluster verkiezingen.”

“Gemeentesecretaris.”

“Gemeentesecretaris.”

“Managementteam KCC.”

“Ambtenaren van Burgerzaken en andere afdeling op verzoek van de projectleider. De aanwijzing is gemandateerd door het college aan het Afdelingshoofd.”

“1 oud-collega (gepensioneerde ambtenaar).”

“Daarnaast ondersteuners als tellers en telgroepelidrs, ambtenaren en ook inwoners.”

“Ambtenaren en burgers met ervaring in het verkiezingsproces.”

“Kernteam (=projectgroep) verkiezingen.”

“Directie”

“Ambtenaren die zijn gevraagd door medewerkers team Verkiezingen.”

“Directeur en manager afdeling publiekscentrum.”

“Ambtenaren van burgerzaken en andere afdelingen die in de projectgroep verkiezingen zitten.”

10.2.3 Ondersteuners GSB

Gemiddeld hebben de responderende gemeenten 49,5 ondersteuners van het Gemeentelijk Stembureau (GSB) benoemd. Grote gemeenten hebben meer ondersteuners benoemd dan kleine gemeenten. Het aantal ondersteuners varieert aanzienlijk, van 0 ondersteuners in sommige kleine en middelgrote gemeenten tot 500 in enkele grote gemeenten.

10.10 | Aantallen en aard ondersteuners GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Totaal aantal ondersteuners GSB				
Gemiddelde	191,3	40,8	21,2	49,5
Minimum	6	0	0	0
Maximum	500	200	90	500
Wie als ondersteuners benoemd				
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zich vrijwillig hebben aangemeld	83%	70%	42%	66%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld	58%	45%	44%	46%
Burgers	63%	33%	33%	35%
Ambtenaren van andere afdelingen binnen de gemeenten, die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	17%	21%	42%	25%
Ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zijn aangewezen door of namens het college van B&W	25%	22%	20%	22%
Bestuurders (burgemeester, wethouders of raadsleden)	-	3%	2%	2%
Anders	4%	4%	4%	4%

Basis: alle respondenten | n = 293

De ondersteuners komen in twee derde van de gemeenten (66%) van de groep 'ambtenaren van andere afdelingen, die zich vrijwillig hebben aangemeld'. Nog eens de bijna de helft (46%) van de gemeenten noemt de groep 'ambtenaren van de afdeling burgerzaken die zich vrijwillig hebben aangemeld'. De andere groepen ambtenaren komen bij ongeveer evenveel gemeenten voor (ongeveer een kwart van de gemeenten). Burgers worden in duidelijk meer gemeenten ingezet als ondersteuners dan als leden van het GSB (respectievelijk 35% van de gemeenten en 10% van de gemeenten).

Er waren 12 gemeenten die mensen uit andere groepen inzetten als ondersteuners. Vier van deze gemeenten gaven aan dat zij geen ondersteuners hadden toegewezen. Overige toelichtingen, voor zover gegeven, staan in het overzicht op de volgende pagina.

“Studenten.”

“Zijn ook benoemd als lid GSB.”

“De ondersteuners m.u.v. tellers zijn door de projectleider verkiezingen benaderd.”

“Samen met gemeente GEMEENTE; tellers en telleiders.”

“Tellers met ervaring.”

“Ambtenaren van financiën!!”

“Burgers die zijn ingehuurd als teller of invoerder.”

“Ondersteuners zijn de invoerders in OSV, als tellers (wanneer nodig) zijn alle ambtenaren aangewezen.”

10.2.4 Training leden en tellers GSB

In drie kwart van de responderende gemeenten (76%) hebben zowel de leden als de tellers van het Gemeentelijk Stembureau (GSB) een training gevolgd. In nog eens bijna twee op de tien gemeenten hebben of alleen de leden (14%), of alleen de tellers (4%) een training gevolgd.

10.11 | Training leden GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Training gevolgd				
Ja, leden en tellers	88%	76%	71%	76%
Ja, leden	8%	13%	22%	14%
Ja, tellers	-	5%	2%	4%
Nee	4%	6%	5%	6%

Basis: alle respondenten | n = 268

De training van de leden van het GSB bestond meestal uit (een combinatie van) e-learning (64%), een schriftelijke instructie (50%), of training op locatie (47%). De training van tellers van het GSB bestond meestal uit e-learning (74%).

10.12 | Inhoud training

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inhoud training leden GSB (basis: leden GSB hebben training gevolgd n=264)				
Een e-learning	48%	66%	63%	64%
Het doornemen van een schriftelijke instructie	74%	49%	43%	50%
Een training op locatie	91%	44%	39%	47%
Een webinar	17%	14%	6%	13%
Anders	9%	7%	12%	8%
Inhoud training tellers (basis: tellers GSB hebben training gevolgd n=235)				
Een e-learning	52%	75%	78%	74%
Het doornemen van een schriftelijke instructie	38%	27%	35%	29%
Een training op locatie	38%	18%	18%	20%
Een webinar	-	3%	3%	3%
Anders	19%	5%	10%	7%

Basis: leden en/of tellers hebben training gevolgd

Er waren 22 gemeenten die de leden van het GSB op een andere manier traiden. Hun toelichtingen vielen meestal in een van onderstaande categorieën:

- (n=6) Mondelinge toelichting/ toelichting op locatie
- (n=4) Instructiefilmpjes
- (n=3) Alleen een specifieke groep geïnstrueerd (voorzitter, plaatsvervangend voorzitter)

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Instructie via de mail.”

“Instructie door Team verkiezingen.”

“PowerPoint (instructie hadden wij in maart gedaan, bezetting was hetzelfde) en op de dag zelf nog een korte uitleg.”

“Volledig doorlopen van het proces, het tellen, de OSV invulling én het proces-verbaal GSB invullen.”

“Een informatiebijeenkomst over het proces rondom hertellingen.”

“Een briefing GSB leden.”

“Informereren over voorbeelden (on)geldige stembiljetten, handreiking GSB, stembureau instructie van de dag.”

“Training op het gemeentehuis.”

“Instructie door de projectleiders.”

Er waren 17 gemeenten die de tellers op een andere manier trainden. Hun toelichtingen vielen meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=10) Gebruik van instructievideo
- (n=3) Alleen specifieke groep geïnstrueerd (telleiders, verkiezingsleider)

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Portaal met uitleg en instructiefilmpjes.”

“Mondelinge instructie.”

“Instructiebijeenkomst op locatie.”

“Uitleg door een GSB lid als tafelleider.”

Er waren 17 gemeenten (6% van de responderende gemeenten) die aangaven dat noch de leden van het GSB, noch de tellers een training hebben gevolgd. Hun toelichting hoe ze tellers en leden hebben voorbereid viel meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=8) Interne instructies gegeven
- (n=7) Betrokken personen zijn ervaren
- (n=2) De handleiding GSB van de Kiesraad is gebruikt

Er waren geen andere toelichtingen dan bovenstaand genoemd.

Er waren 12 gemeenten waarin alleen de tellers van het GSB een training hebben gevolgd, maar niet de leden. Hun toelichtingen over hoe ze de leden hebben voorbereid staan in het overzicht hieronder.

“Een deel van de personen heeft een fysieke instructie bijgewoond. De overige personen hadden voldoende aan een korte uitleg van hun functie op de dag zelf.”

“Instructie door verkiezingsleider.”

“Uitleg ontvangen wat van hen wordt verwacht.”

“Factsheet toolkit verkiezingen.”

“Zij hebben de volgende documenten gekregen: Handreiking Gemeentelijk Stembureau; Factsheet samenstelling en organisatie gemeentelijk stembureau; Controleprotocol OSV; voorbeeld van het pv Na31-2 met daarop geschreven wie welke onderdelen invult; een eigen korte samenvatting van de activiteiten op do.”

“Factsheet doornemen.”

“Kennissen van wetgeving en verkiezingsproces en onderlinge overdracht van die kennis.”

“Gedeelte heeft cursus gevolgd, andere gedeelte heeft daarover enkel uitleg gehad van de anderen.”

“Uitleg van de verkiezingsleider en instructie van BZK.”

“Mondelinge informatie, eerdere ervaring.”

“Protocol nagelezen en het waren dezelfde leden als vorige verkiezing PS/WS.”

“Hebben ervaring.”

Er waren 44 gemeenten waarin de tellers van het GSB geen training hebben gevolgd, maar alleen de leden. Hun toelichting hoe ze tellers hebben voorbereid viel meestal in een van de onderstaande categorieën:

- (n=26) Er zijn mondelinge/ schriftelijke instructies gegeven
- (n=8) Tellers kregen ter plaatse instructie (al dan niet onder begeleiding van leden van het GSB)
- (n=4) Betrokken personen zijn ervaren

Daarnaast zijn er een aantal gemeenten die geen toelichting gaven, hetzij omdat ze de vraag verkeerd begrepen, hetzij omdat zij geen tellers ingezet hadden.

Toelichtingen die niet in bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Tellers volgen de instructie van de telleider, die een training heeft gevolgd.”

“Instructie gekregen van de voorzitter van het GSB op de dag van de hertelling (donderdag) en een mail vooraf over het proces.”

10.3 Duur zitting GSB

In alle responderende gemeenten was de zitting van het GSB voor de verkiezing van de leden van de Tweede Kamer op donderdag 23 november gestart. In vrijwel alle responderende gemeenten (93%) was de zitting op dezelfde dag afgerond (bekendmaking uitslag door gemeentelijk stembureau, ondertekening proces-verbaal). Gemeenten die de zitting op dezelfde dag hadden afgerond hadden meestal een zitting van tussen de 6 en 8 uur (24% van de responderende gemeenten).

10.13 | Duur telling GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Op dezelfde dag afgerond	79%	94%	96%	93%
< 4 uur	-	5%	15%	6%
4 tot 6 uur	-	8%	9%	8%
6 tot 8 uur	4%	23%	36%	24%
Ca 8 uur	4%	21%	15%	19%
Ca 9 uur	17%	19%	4%	16%
Ca 10 uur	4%	7%	9%	8%
11 uur of meer	50%	9%	9%	12%
Volgende dag afgerond	21%	6%	4%	7%
Twee dagen of later afgerond	-	-	-	-

Basis: alle respondenten | n = 293

In ongeveer een op de tien responderende gemeenten (7%) werd de zitting pas de volgende dag afgerond. Omdat we niet weten of en hoe lang de zitting is gepauzeerd tussen de beide dagen, is het niet mogelijk om te berekenen hoe lang de zitting in totaal geduurd heeft.

10.4 Verloop zitting GSB

10.4.1 Algemene indruk

In vrijwel alle responderende gemeenten (94%) was de algemene indruk van het verloop van de zitting van het GSB goed tot zeer goed. In de overige gemeenten (6%) was de indruk neutraal.

10.14 | Algemene indruk verloop zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Zeer goed	13%	27%	35%	27%
Goed	88%	68%	55%	67%
Niet goed, niet slecht	-	5%	11%	6%
Slecht	-	-	-	-
Zeer slecht	-	-	-	-

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren geen responderende gemeenten die een (zeer) slechte indruk hadden van het verloop van de zitting van het GSB.

10.4.2 Hertellingen decentrale stemopneming

Voor ongeveer drie kwart (73%) van de responderende gemeenten die decentrale stemopneming toepasten was het aantal hertellingen zoals dan verwacht. Voor ongeveer een op de tien gemeenten (12%) was het aantal hertellingen meer dan verwacht.

10.15 | Aantal hertellingen DSO naar verwachting

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee, (veel) meer dan verwacht	29%	12%	9%	12%
Ja (naar verwachting)	57%	73%	78%	73%
Nee, (veel) minder dan verwacht	14%	16%	13%	15%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 133

Naar aanleiding van de evaluatie van de vorige verkiezingen (Provinciale Staten en Waterschappen 2023) is de instructie voor de omgang met onverklaarde telverschillen aangepast. Voor ongeveer een kwart (26%) van de responderende gemeenten die decentrale stemopneming toepasten werkte de nieuwe instructie beter dan de oude instructie. Voor ruim de helft (56%) was de nieuwe instructie niet beter of slechter dan de oude instructie.

10.16 | Ervaring aangepaste instructie onverklaarde telverschillen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nieuwe instructie is beter	43%	25%	22%	26%
De nieuwe instructie is even goed	57%	52%	70%	56%
De nieuwe instructie is minder	-	6%	-	5%
Weet niet/ geen ervaring met oude instructie	-	17%	9%	14%

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 133

Er waren 34 gemeenten die aangaven dat de nieuwe instructie beter werkzaam was dan de oude instructie. Hun toelichtingen vielen meestal in een van onderstaande categorieën:

- (n=24) De instructie is duidelijker. Soms noemen gemeenten hierin specifiek het stappenplan.
- (n=3) Door ervaring was het makkelijker te lezen/ begrijpen.

In het overzicht hieronder staan de toelichtingen die niet in een van bovenstaande categorieën vallen.

“De instructie was leesbaar en overzichtelijk.”

“Het overzicht/schema op één A4-tje met de routing was erg duidelijk.”

“Praktischer ingestoken, wel nog eigen aanvulling nodig.”

“Niet altijd een corrigendum nodig.”

“Wat er verwacht werd was duidelijker, maar dat komt ook omdat we al ervaring hadden opgedaan in maart. Taalgebruik van de PV's (zowel van stembureaus als van GSB) is wel erg ambtelijk en bijna onbegrijpelijk.”

“Gezien terugkoppeling leden.”

“Gaf vooral duidelijkheid aan de stembureaus.”

“Nog niet alle punten uit de evaluatie van vorige keer zijn erin verwerkt. Het was nu wel duidelijker waar op gelet werd.”

Er waren zes gemeenten (5% van het totaal) die aangaven dat de nieuwe instructie minder werkzaam was dan de oude instructie. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“Je moet meer hertellen i.v.m. de onverklaarbare verschillen.”

“Ieder onverklaarbaar verschil moest herteld worden, dit was ontzettend veel werk.”

“Te veel informatie en het webinar van de Kiesraad was zeer onduidelijk.”

“Er zullen altijd onverklaarbare verschillen zijn een hertelling lost dit niet altijd op buiten proportioneel.”

“Levert te veel onnodig werk op bij een miniem verschil.”

“Er zijn verschillende instructies gepubliceerd. Deze instructies waren niet gelijk aan elkaar, wat tot verwarring leidde.”

Alle (100%) responderende gemeenten die decentrale stemopneming toepasten stellen dat het GSB voldoende was voorbereid om de hertellingen uit te kunnen voeren.

10.17 | Voorbereiding GSB op hertellingen

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
GSB voldoende voorbereid om hertellingen uit te kunnen voeren?				
Ja	100%	100%	100%	100%
Nee	-	-	-	-
Waarom GSB niet voldoende voorbereid? <i>(basis: onvoldoende voorbereid n=0)</i>				
Meer hertellingen dan verwacht				-
Niet genoeg tellers				-
Locatie niet groot genoeg				-
Anders				-

Basis: gemeenten met decentrale stemopneming | n = 133

10.5 Openbaarheid zitting GSB

10.5.1 Publicatie zitting GSB

Bijna alle responderende gemeenten (99%) hebben de inwoners van hun gemeente en/of media op de hoogte gesteld van de zitting van het gemeentelijk stembureau (locatie, tijdstip). Er waren twee gemeenten die aangeven dit niet (volledig) gedaan te hebben. Er is in dit onderzoek niet gevraagd naar een toelichting op dit punt.

10.18 | Publicatie zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Inwoners op de hoogte gesteld?				
Ja	100%	99%	100%	99%
Nee	-	1%	-	1%
Hoe op de hoogte gesteld (basis: heeft op de hoogte gesteld n=291)				
Via de website van de gemeente	100%	100%	95%	99%
Via een huis-aan-huis blad	38%	54%	49%	52%
Via social media	38%	41%	49%	42%
Op de achterzijde van de kandidatenlijst, bij de vermelding van de locaties van de stembureaus en het GSB	63%	40%	38%	41%
Door aankondiging bij de ingang van het gemeentehuis	17%	8%	20%	11%
Anders	29%	5%	13%	9%

Basis: alle respondenten | n = 293

Vrijwel alle responderende gemeenten (99%) hebben de inwoners op de hoogte gesteld via de website van de gemeente. Daarnaast maakten een groot deel van de gemeenten gebruik van huis-aan-huis bladen (52%), social media (42%) en de achterzijde van de kandidatenlijst (41%).

Er waren 25 gemeenten die nog een andere methode gebruikten om de inwoners op de hoogte te stellen van de zitting van het GSB. Enkele andere methoden zijn:

- (n=11) Via het gemeenteblad
- (n=7) Via een Openbare Kennisgeving/ Overheid.nl
- (n=3) Via de lokale krant

Methoden die niet in een van bovenstaande categorieën vallen staan in het overzicht hieronder.

“Verkiezingskrant en gemeenteblad.”

“Gemeenteblad en persbericht.”

“De receptie.”

“Gemeentepagina.”

“Op de stembureaus.”

“Website??”

“Publicatie gemeenteblad, bijsluiter stempas.”

“Bijlage bij de stempas.”

10.5.2 Belangstelling voor zitting GSB

In circa zeven op de tien responderende gemeenten (71%) was er geen belangstelling van pers en/of publiek voor de zitting van het GSB. In twee op de tien gemeenten (20%) was er belangstelling van het publiek, in 16% van de gemeenten was er belangstelling van de pers.

10.19 | Belangstelling voor zitting GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja, van pers	38%	14%	11%	16%
Ja, van publiek	54%	19%	11%	20%
Nee, geen van beide	42%	72%	80%	71%

Basis: alle respondenten | n = 293

10.6 Extra zittingen GSB

10.6.1 Aantal extra zittingen GSB

In drie kwart van de responderende gemeenten (77%) waren er geen extra zittingen van het GSB nodig. De trend lijkt dat in grote gemeenten er vaker een extra zitting nodig was dan in andere gemeenten (63% versus 23% gemiddeld).

10.20 | Aantal extra zittingen GSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Extra zittingen GSB nodig?				
Nee	38%	79%	91%	77%
Ja	63%	21%	9%	23%
Aantal extra zittingen (basis: extra zittingen PS n=66)				
1				n=64
2				n=2

Basis: alle respondenten | n = 293

Als er extra zittingen nodig waren, dan was dit vrijwel altijd één extra zitting. Twee responderende gemeenten hadden twee extra zittingen nodig.

10.6.2 Duur extra zittingen GSB

Zoals hierboven gerapporteerd waren in ongeveer een kwart van de responderende gemeenten één of meer extra zittingen van het GSB nodig. De duur van deze extra zittingen varieerde zeer sterk, van 5 minuten tot bijna een volledige werkdag van 7 uur (400 minuten). Gemiddeld duurde een extra zitting ruim 2 uur (140 minuten).

10.21 | Duur extra zittingen GSB

	Totaal
Duur extra zittingen (minuten)	
Gemiddelde	140
Minimum	5
Maximum	400

Basis: gemeenten met extra zittingen GSB | n = 66

10.7 Hertellingen

10.7.1 Meldingen fouten door kiezers

In één op de vijf responderende gemeenten (22%) heeft het gemeentelijk stembureau meldingen door kiezers ontvangen van het centraal stembureau over een vermoedelijke fout in de uitslagvaststelling. Vrijwel altijd ging het dan om één melding.

10.22 | Meldingen fouten door kiezers

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal meldingen				
0	29%	80%	93%	78%
1	29%	17%	5%	16%
2	13%	2%	2%	3%
3	17%	1%	-	2%
4	17%	-	-	1%

Meldingen geleid tot hertelling (*basis: meldingen van kiezers | n=64*)

Geen (0%)	n=18
Deels (1-99%)	n=7
Volledig (100%)	n=39

Meldingen geleid tot corrigendum (*basis: meldingen van kiezers | n=64*)

Geen (0%)	n=22
Deels (1-99%)	n=10
Volledig (100%)	n=32

Basis: alle respondenten | n = 293

Er zijn 64 gemeenten waarin het GSB meldingen van kiezers hebben ontvangen. In 46 van deze gemeenten heeft dit geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, in 42 gemeenten heeft dit geleid tot een corrigendum. Er zijn zes gemeenten die aangeven dat een melding wel heeft geleid tot een hertelling, maar niet tot een corrigendum. Er zijn twee gemeenten die aangeven dat een melding niet heeft geleid tot een hertelling, maar wel tot een corrigendum. Er is niet gevraagd om een toelichting op een dergelijke discrepantie.

10.7.2 Terugverwijzing niet door kiezers

In ongeveer een op de zes responderende gemeenten (15%) heeft het centraal stembureau, zonder dat het om een melding van een kiezer ging, een proces-verbaal terugverwezen en het gemeentelijk stembureau gevraagd een mogelijke fout in het proces-verbaal te onderzoeken. Het ging meestal om een of twee terugverwijzingen, maximaal vijf.

10.23 | Terugverwijzing door centraal stembureau

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Aantal meldingen				
0	63%	86%	93%	85%
1	13%	8%	2%	7%
2	13%	2%	4%	3%
3 of meer	13%	3%	2%	4%
<i>(basis: terugverwijzingen n=43)</i>				
Vond terugverwijzingen terecht				
Ja, allemaal				n=33
Ja, sommige wel, maar niet allemaal				n=3
Nee, geen van de terugverwijzingen				n=7
Terugverwijzing geleid tot hertelling				
Geen (0%)				n=18
Deels (1-99%)				-
Volledig (100%)				n=25
Terugverwijzing geleid tot corrigendum				
Geen (0%)				n=25
Deels (1-99%)				n=5
Volledig (100%)				n=13

Basis: alle respondenten | n = 293

Er zijn 43 gemeenten waarin het GSB terugverwijzingen van het centrale stembureau hebben ontvangen. In 25 van deze gemeenten heeft dit geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, in 18 gemeenten heeft dit geleid tot een corrigendum. Er zijn tien gemeenten die aangeven dat een terugverwijzing wel heeft geleid tot een (gedeeltelijke) hertelling, maar niet altijd tot een corrigendum. Er zijn drie gemeenten die aangeven dat een terugverwijzing niet heeft geleid tot een hertelling, maar wel tot een corrigendum. Er is niet gevraagd om een toelichting op een dergelijke discrepantie.

10.7.3 Hertellingen GSB naar verwachting

Zeven van de tien responderende gemeenten (70%) vonden dat het aantal hertellingen dat het GSB moest uitvoeren naar verwachting was. Voor ruim één op de tien (13%) was het meer dan verwacht, voor bijna twee (17%) minder.

10.24 | Aantal hertellingen GSB naar verwachting

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nee, (veel) meer dan verwacht	29%	13%	9%	13%
Ja, naar verwachting	58%	71%	71%	70%
Nee, (veel) minder dan verwacht	13%	17%	20%	17%

Basis: alle respondenten | n = 293

10.7.4 GSB voorbereid op hertellingen

Vrijwel alle responderende gemeenten (99%) vonden dat hun GSB voldoende was voorbereid op het uitvoeren van hertellingen (bijv.: een locatie die groot genoeg was en voldoende tellers aanwezig). Er waren twee gemeenten (1%) die van mening waren dat het GSB onvoldoende was voorbereid. Deze gemeenten is niet gevraagd om een toelichting.

10.25 | GSB voldoende voorbereid

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ja	100%	100%	98%	99%
Nee	-	-	2%	1%

Basis: alle respondenten | n = 293

---

11 Algemene organisatie verkiezing

11.1 Software

11.1.1 Installatie OSV2020

In vrijwel alle responderende gemeenten (98%) was OSV2020 geïnstalleerd op Windows. Vijf gemeenten (2%) hadden de software op Linux geïnstalleerd, één gemeente (0%) had de software op OS (Apple) geïnstalleerd.

11.1 | Installatie OSV2020

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Windows	92%	99%	96%	98%
Linux	8%	1%	2%	2%
OS (Apple)	-	-	2%	0%

Basis: alle respondenten | n = 293

11.1. Online distributie

Bij deze verkiezing vond de distributie van OSV2020 plaats via een online distributieplatform, in plaats van cd-roms. Twee derde (68%) van de responderende gemeenten vond de nieuwe distributievorm beter werkzaam dan de oude distributievorm. Nog eens twee op de tien (21%) vond de nieuwe vorm even goed werkzaam.

11.2 | Ervaringen online distributie OSV2020

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Nieuwe distributie is beter werkzaam	79%	68%	62%	68%
Nieuwe distributie is even goed	8%	21%	25%	21%
Nieuwe distributie is minder goed werkzaam	8%	2%	4%	3%
Weet niet/ geen ervaring oude vorm	4%	8%	9%	8%

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 198 gemeenten die vonden dat de nieuwe distributie beter werkzaam was. Zij konden een toelichting geven. Deze toelichting viel meestal in (een combinatie van) een van de volgende categorieën:

- (n=74) CD-ROM is niet meer van deze tijd (o.a. geen laptops met CD-lezer beschikbaar)
- (n=61) Sneller beschikbaar. Hierbij werd ook vaak genoemd dat de bezorging via de post vertraging oplevert en vorige verkiezingen laat was.
- (n=60) Makkelijker/ veiliger/ efficiënter. Hierbij werd ook genoemd dat de CD-ROM soms langs verschillende personen in de organisatie gaat, voor deze bij de juiste persoon komt.

Vier gemeenten gaven een toelichting die niet goed in een van bovenstaande categorieën viel. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“alles is op een plek.”

“Digitaal beter werkbaar, direct raadpleegbaar tip: betere communicatie! Welke datum je kan inloggen, helpdesk VNG werkte onvoldoende.”

“Meer plaatsonafhankelijk.”

“Milieuvriendelijker en sneller.”

Er waren negen gemeenten die aangaven dat de nieuwe distributievorm voor hen minder werkzaam was dan de oude vorm. Hun toelichtingen staan in het overzicht hieronder.

“Geen diginetwerk op Bonaire.”

“Door beveiligingsmaatregelen kon de software niet eenvoudig gedownload worden.”

“Omslachtiger, handleiding had ik nu niet meteen.”

“Door interne regels m.b.t. informatiebeveiliging is het erg lastig om bestanden op een USB stick te zetten. Aangezien OSV op een op zichzelf staand netwerk zonder internet wordt geïnstalleerd moeten de bestanden op USB.”

“Hierdoor moet je je download op een stick zetten en vervolgens naar de OSV PC brengen. Is dit niet minder veilig?”

“Regelmatig kleine problemen ondervonden die moesten worden opgelost. Ook het uploaden gaf veel problemen.”

“Op zich werkt het prima, maar de beveiliging van de gemeente laat het niet tot dat er documenten worden gedownload.”

“We konden niet downloaden, veel foutmeldingen.”

“Downloaden doe je via publieke sleutel maar installeren moet op een plek waar geen internet toegang is. Dus werken met USB .... blijft behelpen zeker als ICT gebruik van USB belemmert.”

11.2 Controleprotocol Kiesraad

11.2.1 Ervaring controleprotocol Kiesraad

Voor acht op de tien responderende gemeenten (81%) was de inhoud van het controleprotocol goed te begrijpen, nog eens acht op de tien (80%) was direct duidelijk met welk protocol men aan de slag moest en ook acht op de tien (79%) was de informatievoorziening helder. Minder dan 10% van de responderende gemeenten was het (helemaal) oneens met deze stellingen.

De helft van de responderende gemeenten (50%) is het (*helemaal*) *oneens* met de stelling dat het controleprotocol bijdraagt aan meer transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces.

11.3 | Stellingen controleprotocol Kiesraad

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Het controleprotocol van de Kiesraad voor de werking van de software draagt bij aan meer transparantie en controleerbaarheid van het verkiezingsproces.				
Helemaal mee eens	4%	3%	2%	3%
Mee eens	17%	17%	16%	17%
Niet mee eens/ niet mee oneens	25%	30%	36%	31%
Mee oneens	21%	21%	16%	20%
Helemaal mee oneens	33%	30%	29%	30%
De informatievoorziening rondom de controleprotocollen van de kiesraad was voor mij helder.				
Helemaal mee eens	17%	13%	9%	13%
Mee eens	63%	67%	62%	66%
Niet mee eens/ niet mee oneens	17%	12%	20%	14%
Mee oneens	4%	7%	5%	6%
Helemaal mee oneens	-	1%	4%	2%
Het was voor mij direct duidelijk met welk controleprotocol ik aan de slag moest.				
Helemaal mee eens	29%	15%	9%	15%
Mee eens	67%	67%	56%	65%
Niet mee eens/ niet mee oneens	4%	11%	22%	13%
Mee oneens	-	5%	7%	5%
Helemaal mee oneens	-	2%	5%	3%
De inhoud van de controleprotocollen was voor mij goed te begrijpen.				
Helemaal mee eens	25%	15%	15%	16%
Mee eens	58%	68%	55%	65%
Niet mee eens/ niet mee oneens	17%	11%	22%	14%
Mee oneens	-	4%	7%	4%
Helemaal mee oneens	-	1%	2%	1%

Basis: alle respondenten | n = 293

11.2.2 Vragen over controleprotocol

Minder dan een op de tien (6%) responderende gemeenten had vragen over het controleprotocol in aanloop naar de verkiezing. De vragen zijn meestal gesteld bij het informatiepunt verkiezingen bij de Kiesraad (64%) en de inloopsprekuren bij het ministerie van BZK (43%).

11.4 | Vragen over protocol

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Had vragen over protocol				
Ja	8%	5%	13%	6%
Nee	92%	95%	87%	94%
Waar vragen gesteld (<i>basis: had vragen over protocol n=19</i>)				
Informatiepunt verkiezingen bij de Kiesraad				n=10
Inloopsprekuren bij het ministerie van BZK				n=8
Bij een andere gemeente				n=7
Webinar van de NVVB				n=1
Op het NVVB-platform				n=2
Anders				n=2

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren twee gemeenten die de vragen op een andere plek hadden gesteld dan in een van de bovenstaande categorieën. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Twijfel over nut en noodzaak controleprotocol.”

“Website kiesraad.”

11.2.3 Controle in opdracht van centraal stembureau

In minder dan een op de tien responderende gemeenten (12 gemeenten, oftewel 4%) heeft men naar aanleiding van het controleprotocol van het CSB de opdracht gekregen om nader onderzoek te doen naar een of meer stembureaus. Meestal diende men te controleren op niet onderzochte of onverklaarde verschillen (8 gemeenten). In zes gemeenten is er na terugverwijzing door het CSB een andere uitslag vastgesteld in één of meer stembureaus. Dat wil zeggen dat er een corrigendum opgemaakt moest worden. Dit kan al het geval zijn bij een afwijking van 1 stem.

11.5 | Controle in opdracht van CSB

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Controle in opdracht van CSB				
Ja	13%	4%	2%	4%
Nee	88%	96%	98%	96%
Waarop gecontroleerd (basis: controle i.o.v. CSB n=12)				
Niet onderzochte onverklaarde verschillen				n=8
3% of meer blanco of ongeldige stemmen				-
Een opmerkelijke uitslag met een verschilpercentage van 50% of meer				-
Bezwaren van kiezers				n=3
Een stembureau met nul stemmen				-
Anders				n=3
Aantal stembureaus met andere uitslag n.a.v. terugverwijzing CSB (basis: controle i.o.v. CBS n=12)				
Geen stembureaus				n=6
1-2 stembureaus				n=6
3-4 stembureaus				-
5-9 stembureaus				-
10 of meer stembureaus				-

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren drie gemeenten die aangaf dat er op iets anders gecontroleerd moest worden dan wat in bovenstaande categorieën stond. Hun toelichting staat in het overzicht hieronder.

“Verklaard verschil waarvan het corrigendum wel is opgemaakt maar ontbrak in het tellingenbestand doordat niet duidelijk was hoe het tweede corrigendum moest worden aangemaakt. De helpdesk kon dit ook niet uitleggen en daarom een eerder aangemaakt corrigendum gebruikt.”

“Verschillen die wel al allemaal onderzocht waren door middel van hertelling van stempassen en stembiljetten tijdens centraal tellen.”

“OSV maakte optelfout in ons pv waardoor er verschillen ontstonden die er eigenlijk niet waren.”

11.3 Overkoepelende ervaring organisatie vervroegde verkiezing

Ruim de helft (54%) van de responderende gemeenten vond de organisatie van de (vervroegde) Tweede Kamerverkiezing 2023 ongeveer evenveel werk als de organisatie van de vorige verkiezingen (Provinciale Staten en Waterschappen 2023). Ongeveer twee op de tien (18%) vonden het minder werk, ongeveer een kwart (27%) vond het meer werk. De gemeenten die het meer werk vonden, noemden vooral de grote stembiljetten (n=54) en de hogere opkomst (n=43) als reden. De gemeenten die het minder werk vonden, noemden vooral het feit dat de vorige verkiezingen een gecombineerde verkiezing was (n=53).

11.6 | Ervaring organisatie vervroegde verkiezing

	Groot	Middelgroot	Klein	Totaal
Ervaring organisatie vervroegde verkiezing				
Duidelijk minder werk	-	8%	4%	6%
Beetje minder werk	4%	11%	18%	12%
Ongeveer evenveel werk	50%	53%	58%	54%
Beetje meer werk	25%	18%	13%	17%
Duidelijk meer werk	21%	10%	7%	10%
Waarom meer werk? (basis: vond meer werk n=81)				
Grote stembiljetten				n=54
Hogere opkomst				n=43
Stembureau-instructie verheldert dat hertellen taak voor GSB is, daardoor meer werk voor GSB				n=23
Anders				n=62
Weet niet				-
Waarom minder werk? (basis: vond minder werk n=54)				
Geen dubbele verkiezingen				n=53
OSV-invoer is soepeler				n=3
Stembureau-instructie verheldert dat hertellen taak voor GSB is, daardoor minder werk voor stembureaus				n=4
Anders				n=16
Weet niet				-

Basis: alle respondenten | n = 293

Er waren 62 gemeenten die een andere reden gaven waarom de organisatie van de Tweede Kamerverkiezing meer werk was dan de vorige verkiezingen. De meeste toelichtingen vielen in een van onderstaande categorieën, vaak ook in combinatie genoemd:

- (n=30) Korte voorbereidingstijd (vaak ook vakantieperiode genoemd)
- (n=17) Overgang naar centrale stemopneming
- (n=10) Meer stembureaus en/of stembureauleden werven
- (n=4) Strenger toezicht vanuit de Kiesraad

Er waren 14 gemeenten die een toelichting gaven die niet goed in een van bovenstaande categorieën passen. Sommige reacties vallen deels in bovenstaande categorieën. Deze zijn ingekort, aangegeven met '(...)', zie het overzicht op de volgende pagina.

“De grootte van de stembiljetten heeft wederom niet geholpen. Dit betekende dat er meer stembussen nodig waren dan vooraf ingeschat (terwijl dat al ruim was ingeschat) en het bemoeilijkte ook het tellen en het verpakken van de biljetten.”

“Er was geen rekening gehouden met een extra verkiezing. Dit komt erbij. De stembureauleden werven was lastiger.”

“Veel procesverbeteringen, nieuwe locaties, extra materialen.”

“(…), inzet eigen ambtenaren i.p.v. burgers, hierdoor meer instructies gegeven en checklists gemaakt.”

“Maatwerk per verkiezing, we hebben een uitgestrekte gemeente met 31 woonkernen (…).”

“Meer tijd in de voorbereiding gestoken om het proces op de verkiezingsdag en de telling beter te laten verlopen.”

“Voor het eerst met dubbele shifts (…).”

“Meer tijd gestoken in de voorbereiding.”

“(…) meer aandacht, meer aanvragen volmacht en kiezerspas.”

“(…) extra voorlichting gegeven voorafgaand aan verkiezing aan stembureauleden/ondersteuners GSB.”

“Meer voorbereidingen getroffen om iedereen goed voor te bereiden.”

“Nieuwe manier tellen en mensen weer motiveren na laatste verkiezingen PS/WS.”

“Eerste keer Craft Lean Telmethode en werving tellers (uitgerust).”

“Nieuwe, geschikte locaties zoeken is erg moeilijk en herindeling van stemdistricten, meer vervangers regelen door ziekte en minder kandidaten voor een functie op stembureau ivm maart 2023.”

Er waren 16 gemeenten die een andere reden gaven waarom de organisatie van de Tweede Kamerverkiezing minder werk was dan de vorige verkiezingen. De meeste toelichtingen vielen in een van onderstaande categorieën.

- (n=9) Ervaring (ervaring opgedaan met nieuwe methodes, ervaring van vorige verkiezingen stonden nog vers in het geheugen)
- (n=2) Meerdere waterschappen in deze gemeente
- (n=2) Geen opdrachten vanuit het centraal stembureau

Er waren 2 gemeenten die een nog andere toelichting gaven. Hun reacties staan in het overzicht hieronder. Daarnaast waren er 2 gemeenten die een algemene reactie gaven over de (on)wenselijkheid van gecombineerde verkiezingen. Deze zijn niet opgenomen in het overzicht.

“Voor het eerst CSO, deze manier van tellen geeft minder werk.”

“Dat de stemmen maar 1x geteld werden.”